

Aldis Gedutis

Architektūrinės ir istorinės Klaipėdos vizijų konkurencija: drąsūs sprendimai ar darnus išsaugojimas?¹

Santrauka. *Svarstant aktualius miesto planavimo ir įvaizdžio klausimus bene daugiausia kontroversijų kelia dabarties ir praeities architektūriniai objektai. Šie objektai keisdami miesto veidą tuo pat metu koreguoja ir miesto praeitį. Architektūrinės priemonės praeitį gali pertvarkyti, atnaujinti, išsaugoti, naikinti ir t.t. Tokiu būdu architektų veikla patenka į istorikų akiratį. Straipsnyje remiamasi analitine architektūros istoriko Manfredo Tafuri schema, kurioje aiškiai atribojama architektų ir architektūros istorikų veikla. Jei architektai orientuojasi į veiksmą, praktiką, ateities viziją ir utopiją, tai istorikų veikla siejama su teorija, kritiškumu, praeitimi ir atmintimi. Tarp šių kraštutinių figūrų Tafuri įkomponuoja architektūros kritiką, kuris priklausomas tiek nuo architektūros (kaip tyrimo objekto), tiek nuo istorijos (kaip žinių). Tafuri schema nėra pilna – joje trūksta paveldosaugininko. Įtraukiant šį veikiantį asmenį gaunamas išbaigtas modelis, kurį jungia keturios kategorijos: teorija (istorikas ir kritikas), praktika (architektas ir paveldosaugininkas), praeitis (istorikas ir paveldosaugininkas) ir ateitis (architektas ir kritikas). Pakoreguota Tafuri schema taikoma analizuojant Klaipėdos mieste 1990–2010 vykusias sąveikas, diskusijas ir kontroversijas, atsižvelgiant į dvi dominuojančias miesto planavimo bei materialaus paveldo apsaugos vizijas – architektūrinę ir istorinę.*

Raktažodžiai: architektūra, istorija, konkurencija, Manfredo Tafuri, Klaipėda.

Keywords: architecture, history, competition, Manfredo Tafuri, Klaipėda.

„Kodėl tau patinka seni pastatai? Jie nepatogūs, juose ankšta, juos brangu eksploatuoti, jų kaina nenaudingai užkelta, o tai, kad jie gražūs, yra tikrai mums įpiršta nuomonė, tai labai viena pusė, galima sakyti, netgi lėkšta.“

(PARULSKIS 2012)

Pradžia

Svarstant miestui aktualius planavimo ir įvaizdžio klausimus, bene daugiausia kontroversijų kelia architektūriniai ir urbanistiniai objektai. Viena vertus, jie labiausiai pastebimi,

¹ Klaipėdos universiteto Sociologijos katedra vykdo projektą „Klaipėdos raida 1990–2010: nuo sovietinio industrinio uosto iki lietuviško multikultūrinio miesto“ (LIT-10126). Projektas vykdomas pagal Lietuvos mokslo tarybos Nacionalinės liuanistikos plėtros 2009–2015 metų programą. Šis straipsnis parengtas projekto metu atlikto tyrimo pagrindu.

kita vertus, jie keisdami miesto veidą (tai negalioja tik naujai statomiems miestams) tuo pat metu keičia, koreguoja, pertvarko, atnaujina, išsaugo ir t.t. miesto praeitį. Paprastai tarient, miesto architektūra priklausoma nuo visų trijų laikinių modusų: architektai sprendžia dabarties problemas atsižvelgdami į miesto praeitį ir tuo pat metu siekia išsaugoti pastatų išliekamąją vertę ateityje. Skirtingai nuo kitų vizualaus meno objektų, architektūriniai objektai ne tik teikia estetinį vaizdą, tačiau tuo pat metu jie yra ir funkcionalūs. Todėl siekis suderinti estetinius, funkcinius ir laikinius kriterijus yra rimtas iššūkis, į kurį adekvačiai ir kūrybingai atsako anaipitol ne visi architektai.

Tarkim, Vilniuje kontroversijas kelia dešiny-sis Neries krantas, Kaune – „Akropolis“ miesto centre arba renovuotas pastatas Laisvės al. 90 stikliniu antstatu. Klaipėdos atveju fiksuotini jau chrestomatiniiais tapę vadinamieji „K“ ir „D“ pastatai, kuriuos vieni vertina kaip modernumo ir šiuolaikiškumo ženklus bei simbolius, kiti – kaip beskonybę, tretį – kaip monstrą, darkantį miesto (vertikalių) vaizdą, ketvirtį – kaip paminklą nusikalstamam, ciniškam, nihilistiškam (teisine prasme) XXI a. pradžios mąstymui.

Vieni aktyviausių architektų kritikų yra istorikai ir paveldosaugininkai. Minėtų kontroversijų metu architektų veikla patenka į „praeities saugotojų“ akiratį. Straipsnyje remiamasi analitine architektūros istoriko Manfredo Tafuri schema, kurioje aiškiai atribojama architektų ir (architektūros) istorikų veikla. Jei architektai orientuojasi į veiksmą, praktiką, ateities viziją ir utopiją, tai istorikų veikla siejama su teorija, kritiškumu, praeitimi ir atmintimi. Tarp šių kraštutinių figūrų Tafuri įkomponuoja archi-

tektūros kritiką, kuris priklausomas tiek nuo architektūros (kaip tyrimo objekto), tiek nuo istorijos (kaip žinių). Kaip bus parodyta vėliau, Tafuri schema nėra pilna – joje trūksta paveldosaugininko. Su šiuo veikiančiuoju asmeniu gaunamas išbaigtas modelis, kurį centruoja 4 kategorijos: teorija (istorikas ir kritikas), praktika (architektas ir paveldosaugininkas), praeitis (istorikas ir paveldosaugininkas) ir ateitis (architektas ir kritikas). Pakoreguota Tafuri schema taikoma Klaipėdos mieste 1990–2010 vykusiems susidūrimams, diskusijoms bei kontroversijoms tarp dviejų dominuojančių miesto planavimo bei materialaus paveldo apsaugos vizijų – architektūrinės ir istorinės – aprašymui.

Kalbant apie miesto materialųjį paveldą ir jo sąsajas su nauja statyba, straipsnyje keliami aristoteliški klausimai: kas geriau išmano miestą – istorikai ir paveldosaugininkai ar architektai? Kas svarbiau – gebėjimas nustatyti praeities objektų vertę ar formalų struktūrų išmanymas? Kokia ateities Klaipėdos vizija – architektūrinė ar istorinė – turi konkurencinį pranašumą?

1. Architektūra kaip komunikacija ir prasmės

Jei architektūriniai objektai kelia ginčus bei diskusijas, jie neišvengiamai dalyvauja miestiečių komunikacijoje, kurioje dalyvauja architektai, menininkai, paveldosaugininkai, urbanistai, istorikai, miestiečiai ir jų bendruomenės, verslininkai, politikai, administratoriai, valdininkai ir t.t. Architektūra turi savitą prasmę kiekvienai iš šių grupių: nauji ir seni pastatai ar urbanistinės struktūros gali būti suvokiami kaip vieša erdvė, pelnas, galia, grožis, utopija, ideologija, funkcionalumas, gyvenamoji vieta, kliūtis,

proveržis, simbolis, praeitis, ateitis, atmintis ir t.t. Visos šios kategorijos vienaip ar kitaip atsiduria komunikacinėje miestiečių apyvartoje. Vienaime straipsnyje būtų sunku aprašyti visas šias komunikacines kategorijas ir jų tarpusavio sąsajas, todėl toliau bus nagrinėjamos tik istorikams, paveldosaugininkams, architektams ir urbanistams reikšmingi aspektai.

Tematikos susiaurinimo sumetimais verta pasiremti fragmentu iš Italo Calvino knygos „Nematomi miestai“ (2006). Konstruodamas eilinį nematomą miestą Džairą Italo Calvino atkreipia dėmesį į santykį tarp miesto erdvių ir jo praeities:

„Veltui /.../ stengčiausi aprašyti tau Džairą, aukštų bastionų miestą. Galėčiau pasakyti, kiek pakopų sudaro tas laiptais kylančias gatves, kaip išlenkti skliautai jos portikuose ir kokias cinko lakštais uždengti jos stogai, bet jau dabar žinau, kad šitai būtų lygu nepasakyti nieko. Tą miestą apibūdina toli gražu ne šitai, o ryšys tarp jo erdvių matų ir to, ką kas vyko jo praeityje. /.../ Užplūdus prisiminimų bangai, miestas ją sugeria nelyg kempinė ir išsiplečia. Kad nusakytum nūdienę Džairą, turi sudėti į tą aprašymą visą jos praeitį. Tačiau Džaira savo praeities nepasakoja, ta praeitis – jos delno linijos, įrėžtos gatvių kampuose, laiptų turėkluose, palangių grotose, žaibolaidžių antenose, vėliavų kotuose, o jie savo ruožtu paženklinti įbrėžimų, įkartų, dantytų išpjovų bei įvijų“ (Calvino 2006; 13–14).

Calvino aprašydamas išgalvotą Džairos miestą atkreipia dėmesį į svarbų šio fiktyvaus miesto bruožą – ryšį tarp erdvių matų ir praeities, kurie vienas be kito negalimi. Erdviniai matai – tai, kas siejama su architektūriniu ir urbanistiniu miesto veidu, tuo tarpu praeitis – istoriškai reikšminga ir aktuali „teritorija“. Vien tik Džairos planas, gatvės, pastatai, jų detalės miesto neapibūdina. Miestui gyvastį

suteikia jo praeitis, be kurios aprašymo fizinis miesto pavidaluose visiškai nieko nesako. Tačiau praeitis savo ruožtu „įbrėžta“ materialiuose miesto objektuose, todėl, be jų, praeitis yra nebyli. Perfrazuojant Kantą, galima teigti, jog šio miesto architektūra be praeities yra akla, o jo praeitis be realių pastatų bei miesto erdvių – tuščia. Kitaip tariant, apie Džairą galima kažką sužinoti tik derinant istorinę ir architektūrinę perspektyvas. Calvino tarsi bando parodyti, kad tik istorikų ir architektų komunikacija gali duoti vaisių, t.y. padėti perprasti Džairos (arba Klaipėdos) miestą.

Istorikas Williamas Whyte'as (Whyte 2006; 153) atkreipia dėmesį į tai, kad architektūra, kaip istorikų tyrimo objektas, nepakankamai teoriškai įprasminas. Anot Whyte'o, įprastai pastatai suvokiami kaip tekstas, kurį galima perskaityti. Tačiau, Whyte'o teigimu, tai yra pernelyg supaprastinta versija, kuri neparodo visų su architektūra susijusio komunikacijos dimensijų. Whyte'as siūlo architektūros interpretacijas aiškinti ne kaip perskaitymo, bet kaip vertimo veiksmą: „architektūra išreiškia ne prasmę, bet prasmes. Istoriko vaidmuo – atskleisti jas. Pastatai nėra vien tekstai, o architektūros istorija nėra vien jų perskaitymas <...>. Ir kasdieniame gyvenime, ir kaip istorikai mes nuolatos verčiame architektūrą“ (Whyte 2006; 177).

Architektūros istorija tiria ne tik pastatus, bet ir jų statytojus, naudotojus, gyventojus, interpretatorius. Ne mažiau svarbūs ir kiti aspektai, tokie kaip planų kūrimas ir įgyvendinimas, atmesti planai, pastato priėmimas ir suvokimas pastatymo metu ir vėliau ir t.t. Pastatų daugialypumas, jų funkcionalumas, daugybė procesų bei asmenų, įtrauktų į pastatų

statymą bei interpretavimą atriboja architektūrą nuo verbalinių ir vizualinių tekstų. Todėl architektūros kūrinys „prabyla“ ne perskaitymo, bet vertimo metu. Svarbiausios Whyte'o minimos visaverčio pastatų suvokimo stadijos: „nuo idėjos prie plano, nuo plano prie brėžinio, nuo brėžinio prie pastato, nuo pastato prie jo naudojimo, nuo naudojimo prie naudotojų ir žiūrovų interpretacijos. Kaip ir vertimas, šis procesas gali būti suprastas tik kontekste“ (Whyte 2006; 172). Kiekvienoje stadijoje reikalingi skirtingi žodynai, įgūdžiai bei žinios. Tikėtina, kad dėl skirtingų tikslų braižytojas ar statytojas nebūtinai ras bendrą kalbą su interpretatoriumi. Taigi:

„Architektūros evoliucija nuo pradinės idėjos iki jos istorinės ar kitokios kritinės interpretacijos gali būti prilyginta aibei transpozicijų. Kiekviename etape žanro logika formuoja ir performuoja ją. <...> šių transpozicijų visuma sudaro architektūros kūrinį: ne artefaktą, kurį galima paprasčiausiai aprašyti, bet daugialypį konstrukta, įgalinantį įvairialypes interpretacijas“ (Whyte 2006; 177).

Whyte'o aiškinime svarbu tai, kad pastatai neišvengiamai dalyvauja viešos komunikacijos procese. Ir ne tiek svarbu, ar interpretuojant jie perskaitomi, ar išverčiami. Taip pat svarbus aspektas yra tas, kad architektas stovi proceso pradžioje, istorikas – proceso pabaigoje. Kitaip tariant, architektas ir istorikas labiausiai nutolę vienas nuo kito. Norint, kad jie suprastų vienas kitą, būtina atsižvelgti ne tik į skirtingus žodynus, interesus, tikslus ar veiklos pobūdį, bet ir į Whyte'o minimą skirtingiems žanrams priklausančią tarpinių transpozicijų eilę.

2. Tafuri: architektas, architektūros kritikas, istorikas

Panašiai kaip Whyte'as, architektūros istorikas Manfredo Tafuri griežtai atskyrė dvi skirtingas, su senais ir naujais pastatais susijusias, figūras. Tai architektas ir architektūros istorikas. Tiesa, tarp jų dar įsiterpia architektūros kritikas, tačiau Tafuri pripažindamas neišvengiamą kritiko egzistavimą linkęs redukuoti jo veiklą arba į architektūrą, arba į istoriją:

„Nėra tokio dalyko kaip kritika, yra tik istorija. Tai, kas įprastai pateikiama kaip kritika, dalykai randami architektūros žurnaluose, parašyta architektų, kurie, atvirai kalbant, yra prasti istorikai. <...> istorija tiria ne objektus, bet žmones, žmonių civilizaciją. Istoriką turėtų dominti architektūrinės veiklos ciklai ir problema, kaip architektūros darbas kūrinys atitinka savo laikmetį. Daryti kitaip – primesti savo architektūros istorijos matymą. Tai, kas esminga norint suprasti architektūrą, yra mentalitetas, mentalinė duoto laikotarpio struktūra. Istoriko tikslas – atkurti kultūrinį kūrinio kontekstą. <...> Istorikas turi įvertinti visus kūrinį supančius elementus <...>; ir tik tuomet įmanoma atrasti architektui ar rėmėjui prieinamas laisvės ar kūrybiškumo ribas“ (Tafari and Ingersoll 1986)².

Andrew Leachas ir Antony's Moulisas taip reziumuoja Tafuri poziciją: „architektų rašoma architektūros kritika yra prasta, nes jie rašo veikiau kaip architektai (žvelgdami į ateitį, ar iš tikro į praeitį), o ne kaip istorikai (suprasdami dabartį jos istoriniame kontekste). Istorikas turi pasiūlyti kritinio rašymo modelį, nes jis ar ji suvokia tiek kūrinį kaip tokią, tiek ir kūrinį jo intelektualinėje aplinkoje, ir, galime numanyti, kitas aplinkas, duotas tokių istorinių sąlygų,

² Cituota pagal elektroninį šaltinį: Ingersoll and Tafuri (1986): <http://complace.j2parman.com/?p=263> [žr. 2012-06-25]

kaip antai visuomenė, kultūra, institucijos, statymo ir planavimo technikas ir t.t.“ (Leach and Moulis 2010; 300).

Galima teigti, kad viena iš svarbiausių Tafuri nagrinėjamų temų – architekto ir istoriko sąsajos bei santykiai. Komentuodamas Tafuri požiūrį į architektūrą ir istoriją Leachas (2005; 235) susieja šias disciplinas ir praktikas su platesnėmis disciplininėmis nuostatomis – „operatyvine“ ir „kritine“. Operatyvinė nuostata siejama su architektais, kritinė – su istorikais. Abiem atvejais išeities taškas yra dabarties momentas, nes pirmasis sprendžia dabarties problemas, antrasis – iš dabartinės perspektyvos siekia suvokti praeitį. Tačiau jų skirtumai išryškėja įvedus laiko matmenį: „operatyvininkas (architektas) žvelgia pirmyn, tuo tarpu kritikas (istorikas) žvelgia atgal; abu aktyvuoja tai, ką per savo praktikas jie stebi dabartyje“ (Leach 2005; 235–236). Pagrindinis skirtumas yra tas, kad „architekto matymas yra utopinis, suvoktas, tačiau dar nerealizuotas, tuo tarpu istoriko – atmintinis, realizuotas, bet visumoje nesugražinamas“ (Leach 2005; 236). Būtent dėl žvelgimo skirtingomis kryptimis istorija ir architektūra nuolat oponuoja viena kitai. Arba, kaip teigia pats Tafuri, architektas ir istorikas yra antagonistai, todėl architekto atžvilgiu istorikas turi užimti dialektiškai priešingą poziciją, „beveik iki nuolatinės opozicijos“ (1980; 64).

Nepaisant beveik nuolatinės opozicijos, Tafuri schema įgalina susikalbėti arba, Whyte'o žodžiais tariant, išsiversti vienas kito teiginius:

„Galimybė istorikams ir architektams įsitraukti į pokalbį, paprastai tariant, slypi jų bendros 'teritorijos' struktūroje. Neverta priminti, kad tiek architektūros istorikai, tiek architektai domisi architektūra, tačiau jų koegzistavimas toje pačioje

kultūroje nulemtas gebėjimo vaisingai bendrauti tarpusavyje. Jų bendravimas grindžiamas dviem aspektais: a) jie abu yra dabartyje, o ne praeityje (istoriko teritorija) ar ateityje (architekto teritorija); ir b) jie skiria daug pastangų architektūros istorijai (nors daro tai dėl skirtingų tikslų)“ (Leach 2006; 16).

Leachas reziuumuoja, kokį vaidmenį Tafuri yra numatęs istorikams: „istorikas visuomet privalo priminti architektams, kad praeitis yra tokia pat sudėtinga kaip ir dabartis“ (Leach 2006; 24). Jei architektų orientacija į ateitį verčia juos atsidurti utopijos lauke, tai istorikų užduotis nėra utopinė, t.y. jie privalo atidėti į šalį emancipaciją ir užsiimti trikdymu. Todėl Tafuri istoriko „užduotis – ne papasakoti daugiau istorijos, bet parodyti bet kokio istorinio vaizdinio nestabilumą“ (Leach 2006; 26).

Architektūros istorikė Carla Keyvanian naudoja Tafuri įžvalgoms tam, kad pateisintų (ar įteisintų) istorijos kursų poreikį ir naudą architektūros studentams. Jai rūpi argumentai, kurie įtikintų į ateitį orientuotus architektus žinių apie praeitį reikalingumu. Remdamasi Tafuri Keyvanian teigia, kad „istorijos kursų tikslas – informuoti studentus apie socialinį ir kultūrinį architekto vaidmenį, kaip tas vaidmuo buvo interpretuojamas ir kaip jis atsirado. Istorijos studijos nepateikia formalių atsakymų. Jos skatina suvokti iškilusius klausimus, ir parodo būdus, kaip ankstesni architektai siekė atsakyti į šiuos klausimus“ (Keyvanian 2011; 35). Beje, „istorija moko apie praeitį ne tam, kad pasiūlytų formalius sprendimus atečiai, bet tam, kad padėtų suprasti dabartį“ (Keyvanian 2011; 36).

Istorijos misiją architektų pasaulyje Tafuri suvokia radikaliau už Keyvanian. Jo manymu, į istoriją reikia žvelgti „kaip į nuolatinį *dabar-*

ties užklausimą, net jei ji kelia grėsmę <...> raminantiems mitams, kuriuose modernių architektų nerimas ir abejonės randa ramybę. *Dabarties užklausimas*: bet kartu ir vertybių, sukaupytų „naujumui tradicijoje“ užklausimas“ (Tafari 1980; 233).

Taigi istorijos nauda architektūrai grindžiama tuo, kad istorija, viena vertus, moko suprasti dabartį, ir, kita vertus, atlieka architektūros kritikos vaidmenį nuolat primindama ir užklausdama dabartinių nuostatų, vertybių bei įsitikinimų pagrįstumą. Apie atvirksčią naudą Tafari tiesiogiai neužsimena. Galbūt galima ironiškai perteikti Tafari implikacijas teigiant, kad, istorikai gali pasimokyti tik iš praeities architektų, kai tuo tarpu architektai tikisi įvertinimo ir kuria ne dabarties, bet ateities istorikams.

3. Dvi diskusijos dėl Šv. Jono bažnyčios (at)statymo: supažindinimas su svarbiausiais veikėjais

Tam, kad būtų aiškesnis klaipėdietiškas kontekstas, verta paminėti dvi viešas diskusijas, kurių reziumė pateiktos dienraštyje *Vakarų ekspresas* 2008-07-29 (Petronytė 2008) ir 2009-11-23 (Petronytė 2009). Šiose diskusijose išryškėja architektų, istorikų, paveldosaugininkų, politikų, religinių bendruomenių atstovų ir kt. pozicijos. Būtent šiose diskusijose išryškėja priešprieša tarp praeities saugotojų ir ateities kūrėjų. Diskusijose užfiksuotos pozicijos: ginčas iš esmės kyla dėl Šv. Jono bažnyčios (at)statymo. Nėra griežtai neigiančių (at)statymo poreikį, taigi diskutuojama dėl to, *kaip* ir *kokia* bažnyčia turi būti (at)statyta.

Diskusijų dalyviai: istorikas, septyni evangelikų liuteronų bendruomenės atstovai, du architektai, administratorius, trys politikai, teisininkas, keturi paveldosaugininkai. *Diskusijos dalyvių interesai*. Evangelikų liuteronų bendruomenė³ siekia (at)statyti savo maldos namus, kurie, (palyginti su prieškariu) ženkliai sumažėjus tikinčiųjų skaičiui, atitiktų nūdienos poreikius ir finansines galimybes, todėl norima sumažinti Šv. Jono bažnyčios turį, kitaip tariant, pastatyti naują bažnyčią. Tiesa, bendruomenė sutiktų su ikikarinės bažnyčios atstatymu, tačiau nepajėgi viena to padaryti finansiškai. Reikia valstybės ir ES fondų paramos.

Istorikas ir Klaipėdos kultūros paveldo tarybos prie Kultūros paveldo departamento pirmininkas Dainius Elertas siekia apsaugoti kultūros paveldo vertes, kurioms naujo pastato statyba padarytų žalą, todėl jis pabrėžia, kad teisiškai naujo objekto statyba toje vietoje yra neįmanoma. Šiame sklype yra įteisinta kapavietė, todėl jame negalima jokia nauja statyba. Anot jo, miesto vyr. architektas įteisino nelegalią statybą net ir žinodamas, kad tai kapinių teritorija. Elerto teigimu, diskusijoje dalyvaujanti politikė gindama naujo pastato projektą painioja viešuosius ir privačius interesus, nes tuo pat metu ji yra evangelikų liuteronų bendruomenės narė.

Paveldosaugininkai siekia parodyti juridinę situacijos pusę ir naujos bažnyčios statymo negalimumą. Pirmasis paveldosaugininkas Algimantas Gražulis: „Kadangi Šv. Jono bažnyčia yra istorinė vertybė, ją reikia atkurti autentišką. Tam reikia atlikti detalius tyrimus bei sutvarkyti vienas kitam prieštaraujančius oficialiuosius

³ Evangelikų liuteronų bendruomenę šiose diskusijose atstovauja šie asmenys: Jurgis Aušra, Reinoldas Moras, Judita Simonavičiūtė, Kazimieras Ruikys, Lilija Kuzminskienė, Arnold Piklaps ir Arūnas Baublys.

dokumentus. Klaipėdos senamiestis yra valstybės saugoma teritorija, joje yra išlikę senosios bažnyčios pamatai. Taigi ši teritorija negali būti užstatoma“. Paveldosaugininkė Aušrelė Racevičienė mini, kad atkuriant bažnyčią, galimi du keliai: „statyti bažnyčią ant išlikusių senosios bažnyčios pamatų, kurie yra paveldosauginė vertybė, tokiu atveju tektų įvykdyti daugybę paveldosauginių reikalavimų (tokios pačios medžiagos, tokios pat archaiškos technologijos), todėl kaina bus labai didelė. Kitas, pigesnis, kelias – atkurti tik išorinį bažnyčios vaizdą ir tūrį. Toks sprendimas, priimtas atstatant Valdovų rūmus Vilniuje, susilaukė daug diskusijų ir kritikos, nes tai nėra autentiškas statinys, o tik maketas. Pasirinkus šį kelią, Klaipėdoje iškiltų techninės kliūtys, kaip išsaugoti autentiškus bažnyčios pamatus. Bažnyčios atkūrimas turi būti grįstas labai išsamiais istoriniais tyrimais, ikonografinė medžiaga. Kultūros paveldo departamentas tokiems objektams valstybinių lėšų neskiria. Tai turėtų būti Vyriausybės nutarimas skirti lėšų iš Investicijų fondo“. Trečiasis diskusijoje dalyvavęs paveldosaugininkas Virgilijus Kačinskas pabrėžia būtinybę, kad „Klaipėdos Šv. Jono bažnyčia pirmiausia turėtų būti įtraukta į kultūros vertybių registrą kaip saugotinas archeologinis objektas. Tik tada galima pradėti jos atkūrimo (ne atstatymo) projektą. Prieš kreipiantis į Vyriausybę, būtina išsiaiškinti, ar tikrai yra konkretūs, detalūs buvusios bažnyčios brėžiniai. Be jų atkūrimas nėra įmanomas. Labai svarbu, kad šiam projektui pritartų Klaipėdos visuomenė“. Dėl to klaipėdiečiams siūloma rengti vietinį referendumą. *Teisininkas* Audrius Keistys siūlo alternatyvą – jei kyla teisinių kliūčių statyti mažesnę šventyklą, už kokią bendruomenė pa-

jėgi prisiimti atsakomybę, turėtų būti suteiktas sklypas kitoje, ne senamiesčio, teritorijoje.

Architektai teisingai pažymi, kad bažnyčios „atstatymą“ kaip, viena vertus, neprieštaraujantį architektūriniais ir urbanistiniams senamiesčio atkūrimo principams, ir, kita vertus, kaip realiai pakeliamą finansinę naštą. Paveldosaugininkams retoriškai siūloma imtis iniciatyvos: mat, jeigu paveldo komisija mato, kur gauti lėšų tokios didelės bažnyčios, kokia buvo prieš karą, atstatymui, „tegu imasi iniciatyvos“.

Administratorius (Klaipėdos savivaldybės administracijos Ekonomikos ir strategijos departamento direktorius) Ričardas Zulcas *ir politikai* Vidmantas Plečkaitis, Valentinas Greičiūnas bei Judita Simonavičiūtė siekia sukurti diskusijos regimybę, siūlo galimus sprendimus, tačiau išties bando nusiplauti rankas ir problemą spręsti kitų rankomis. Jų teiginiai pasižymi tuo, kad siūloma „kažkam imtis iniciatyvos“, „Šv. Jono bažnyčia būtinai turi būti įrašyta į valstybės finansuojamų nacionalinių objektų sąrašą“, „turi būti įsteigtas fondas“, „reikia steigti fondą, kuris rinktų aukas ir statytų“ ir t.t.

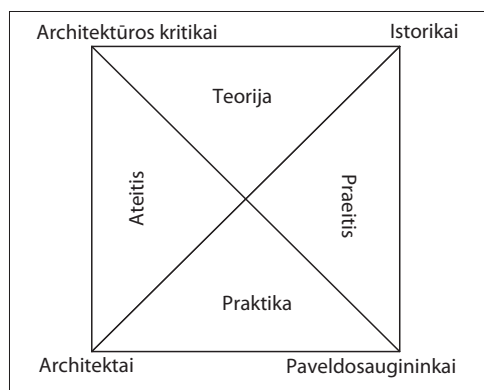
Kaip matome, pagrindinės problemos ir kliūtys atkurti autentišką bažnyčią susijusios su finansais, įstatymais, paveldu, skirtingų interesų grupėmis. O pagrindinė idėjinė priešprieša kyla tarp dviejų pozicijų: pirmąją atstovauja evangelikų liuteronų bendruomenė ir architektai, antrąją – istorikai ir paveldosaugininkai. Politikai, administratoriai, teisininkai siekia išlaikyti neutralumą siūlydami jų neįpareigojančias išeities galimybes. Atmetus konkrečią diskusijų temą, pastebima, kad panašiose diskusijose priešprieša tarp istorikų ir paveldosaugininkų vienoje pusėje ir architektų kitoje – nuolat atsikartoja.

4. Tafuri (2.0): architektas, architektūros kritikas, paveldosaugininkas, istorikas?

Siekiant praplėsti Tafuri diskusijos ribas bei atsižvelgiant į realius Klaipėdos veikėjus, derėtų įtraukti keletą išlygų. Pirma, Tafuri, kalbėdamas apie architektūros ir istorijos santykius, turi galvoje būtent architektūros istoriją. Klaipėdą tyrinėjantys istorikai (bent kol kas) nesispecializuoja architektūros istorijoje, todėl, siekiant išnaudoti Tafuri teorijos galimybes, tenka daryti išlygą ir kalbėti apie Klaipėdos istorikus, kurie domisi ir išmano tiek materialią, tiek nematerialią miesto praeitį. Antra, lietuviškame kontekste Tafuri schema nėra pilna. Ją būtina papildyti dar viena veiklos sritimi – paveldosauga. Paveldosaugos ekspertas atsiduria tarp architektų ir istorikų ta prasme, kad jis naudojasi istorinėmis žiniomis tam, kad remdamasis galiojančiais įstatymais reglamentuotų, kontroliuotų, stebėtų ir vertintų architektų veiklą, susijusią su materialiu paveldu. Be to, Lietuvoje tafuriską architektų erzino, situacijos destabilizavimo ir dabarties užklausimo funkciją dažniau atlieka paveldosaugininkai, o ne istorikai. Trečia, diskusijose dėl miesto veido bei paveldo vaidmens jame Lietuvoje istorikai ir paveldosaugininkai tampa natūraliais sąjungininkais, oponuojančiais architektams ir urbanistams. Su istorikais paveldosaugininkus sieja ne tik praeities modusas, bet ir išsilavinimo specifika. Tiek istorikai, tiek paveldosaugininkai rengiami Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. Be to, iki 2010 m.

paveldosaugininkai gaudavo istorijos krypties magistro laipsnį, ir tik nuo 2010 m. įstojusieji įgyja paveldosaugos magistro laipsnį. Ketvirta, taikant Whyte'o architektūrinių objektų vertimo sampratą, galima teigti, kad istorikų ir paveldosaugininkų tikslas – atlikti kokybišką būsimų ir esamų architektūrinių objektų vertimo veiksmą. Istorikų ir paveldosaugininkų vertimai gali skirtis, nepaisant to, kad jie naudoja skirtingus žodynus, nulemtus jų veiklos specifikos.

1 pav. sudėliota schema, kurioje modifikuojama Tafuri architektų, architektūros kritikų bei istorikų santykių ir sąsajų interpretacija. Schema paremta laisvai interpretuojamu loginio kvadrato principu. Viršutinėje dalyje patalpintos teorinės disciplinos – architektūros kritika ir istorija, apačioje praktinės veiklos – architektūra ir paveldosauga. Kairėje pusėje išreikšta min-

1 pav. Schema, rodanti architektų, architektūros kritikų, paveldosaugininkų bei istorikų orientacijas bei tarpusavio sąsajas.

⁴ Šios schemos nukrypimas nuo loginio kvadrato pasireiškia tuo, kad pateikto kvadrato kraštinės nežymi loginių priešingumo, popriešingumo ir subordinacijos santykių. Įstrižainės, savo ruožtu, nėra tikslus prieštaringumo santykio analogas. Laisvai interpretuojant, minėtus santykius galima būtų įžiūrėti ir 1 pav., tačiau jie nėra tokie griežti kaip originalaus loginio kvadrato santykiai.

ties bei veiklos orientacija į ateitį, dešinėje – į praeitį. Tokiu būdu kiekviename kampe esanti figūra turi du sąjungininkus, kuriuos nurodo kvadrato kraštinės ir vieną oponentą, su kuriuo yra sujungta kvadrato įstrižaine. Įstrižainei tarp architekto ir istoriko straipsnyje skiriamas didžiausias dėmesys⁴.

Istorikas – labiausiai teoretizuojanti figūra. Istorikas ataskaitos apie savo veiklą anapus cecho neteikia niekam. Sėkmingos veiklos kriterijai – kuo tikslesnis ar/ir paveikesnis informacijos apie praeitį perteikimas. Istorinės žinios daro poveikį architektams, urbanistams, miesto planuotojams ir paveldosaugininkams. Paveldosaugininkas atsiduria praktikos ir veiksmo sferoje. Jo veikla priklausoma nuo istoriko žinių bei politinių-biurokratinių reguliavimų. Profesinė sėkmė susijusi su praeities struktūrų bei elementų išsaugojimu pagal galiojančius teisės aktus. Architektūros kritikas – teoretikas, besiremiantis architektų darbais bei architektūros istorija. Panašiai kaip istorikas, ataskaitos apie savo veiklą neteikia niekam. Kritiko sėkmė matuojama poveikiu: kiek kreipiamas dėmesys į išsakytus teiginius, kiek gali keisti miesto veidą, kokią įtaką gali daryti urbanistams, miesto planuotojams ir architektams.

Architektas – asmuo, esantis arčiausiai gryo veiksmo. Architektas labiausiai priklausomas iš visų keturių. Jo veiklą reglamentuoja ir daro poveikį teisės aktai, užsakovai, miesto planuotojai, konstruktoriai ir t.t. Architekto atveju (kadangi kuria ir meną ir funkcionalumą, kurio apeiti ir nepamatyti neįmanoma) sėkmę gali vertinti tiek visi trys aukščiau išvardinti personažai, tiek ir pats cechas. Pavyzdžiui, istorikas gali mokyti architektą ir vertinti pastarojo veiklą. Atvirkš-

tinis variantas vargiai įmanomas. Dėl to šioje schemoje architektas yra labiausiai pažeidžiamas ir daugiausiai kritikos sulaukiantis asmuo.

Savaime suprantama, kad pateiktas kvadratas neapima visų su materialiuoju paveldu bei miesto planavimu susijusių veiklos sričių. Tačiau jų neįtraukimas gali būti paaiškintas tuo, kad kai kurie sprendimų lėmėjai, pavyzdžiui, politikai ir administratoriai nėra savarankiški. Jų sprendimai, kaip taisyklė, grindžiami ekspertų – architektų, istorikų, paveldosaugininkų argumentais. Todėl norėdami priimti sprendimą politikai bei administratoriai renkasi tarp architektų ir istorikų ar paveldosaugininkų pozicijų. Paskutinį teiginį derėtų papildyti – miesto valdžia patiria verslininkų įtaką bei spaudimą. Tačiau verslininkai taip pat neįtraukti į tyrimą, nes jų veikla užprogramuota maksimaliam pelnui, o estetika ar paveldas neretai suvokiami kaip kliūtis užsidirbti. Jei verslas nusprendžia aukoti dalį pelno dėl miesto gerovės, tuomet šio žaidimo taisyklės vėlgi diktuoja architektai ir istorikai su paveldosaugininkais.

Taip pat tenka atsisakyti ir architektūros kritikų, nes viešose diskusijose jie nematomi, jų nemini nei istorikai, nei žurnalistai. Be to, patys Klaipėdos architektai pripažįsta, kad Lietuvoje architektūros kritikų paprasčiausiai nėra. Pavyzdžiui, architektas Edmundas Andrijauskas ne kartą atkreipia dėmesį į architektūros kritikų (ir istorikų) nebuvimą ne tik Klaipėdoje, bet ir Lietuvoje (Andrijauskas 2008, 2011; Andrijauskas, žr. Grunskis ir Reklaitė 2012; 82). Todėl toliau straipsnyje bus kalbama tik apie (ne)pasiklydusius vertime architektus, istorikus bei paveldosaugininkus bei jų kohabitaciją tarp teorijos ir praktikos, praeities ir ateities.

5. Klaipėdos architektai ir drąsūs sprendimai

5.1. Kaip Klaipėdą mato architektai?

Informacija apie Klaipėdos architektų požiūrius bei įsitikinimus gauta iš keleto šaltinių: pusiau struktūrizuoti interviu ir kokybinė jų analizė, analitiniai ir proginiai architektų straipsniai bei pranešimai, Grunskio ir Reklaitės (2012) monografija ir jos rengimui atlikti interviu su skirtingų kartų Klaipėdos architektais, straipsniai vietinėje žiniasklaidoje. Interviu. Apklausa metu atlikti 5 interviu, juose dalyvavo 5 informantai. Interviu atlikti 2011 m. lapkričio – 2012 m. kovo mėnesiais. Interviu transkribuoti – 2011 m. gruodžio – 2012 m. balandžio pradžioje. Interviu laikas – 1–1,5 val.

Analitinės informantų kategorijos. Lytis: 1 moteris ir 4 vyrai. Informantų amžius: 35–60 metų. Pagal gyvenimą Klaipėdoje: Viso 1990–2010 metų proceso liudininkai, gyvenę ir veikę Klaipėdoje nuo 1990-ųjų – 4; daliniai liudininkai, kurie atvyko į Klaipėdą analizuojamu laikotarpiu – 1. Interviu vyko pagal iš anksto parengtą temų planą, kuris interviu eigoje buvo koreguojamas atsižvelgiant į respondentą ir pasakojimo eigą. Interviu struktūriškai sudarytas iš kelių teminių blokų:

1. Miesto urbanistinės raidos istorija, kai respondentas pasakoja tai, kas įvyko per 20 metų (pokyčiai, jų priežastys, ryškiausi objektai ir asmenybės).
2. Asmeninė istorija, kuri atsiskleidžia per profesinę ir subjektyvią patirtis per pasirinktą laikotarpį.
3. Miesto apibūdinimas, kuriame informantas turėjo pasitelkti įvairias kategorijas, susiju-

sias su simboliniu ir ideologiniu mąstymu (mano miestas, vizijos, reprezentacijos).

Du informantai interviu metu labiau susitelkė į siaurą savo veiklos sritį, kiti trys taikė platesnio pobūdžio analitines išvalgas. Interviu medžiagoje galima išskirti keletą miesto architektūrinės ir urbanistinės raidos laikotarpių:

1. [Priešistorė 1]: (nuo 1945 iki 8-jo dešimtmečio pradžios). Bandomai „vokišką“ miestą pritaikyti sovietinėms industrinėms ir uosto reikmėms, neatsižvelgiant į urbanistinius ar estetinius kriterijus. Keičiamas istoriškai nusistovėjęs miesto planas (kai miestas buvo formuojamas pusračiu nuo Dangės žiočių). Miestas pradėtas plėsti „į ilgį“ palei Kuršių marias tam, kad tenkintų uosto reikalavimus.
2. [Priešistorė 2]: (nuo 8-jo dešimtmečio pradžios iki 1990). Miestas ištęsimas pagal marias. Gyvenamieji rajonai statomi taip, kad jų gyventojai būtų kuo arčiau uosto įmonių, kuriose dirba. Pradėtas formuoti modernios Klaipėdos veidas. Sukuriamas Klaipėdai specifinis architektūrinis bruožas – „raudona plyta“. Už centralizuotą plėtrą ir įvairdį atsakingas Klaipėdos projektavimo institutas. Ryškiausia asmenybė – A.G. Tiškus.
3. „Architektūrinis ir urbanistinis chaosas“ (1990–1997). Išskaidomas Projektavimo institutas, taip dingsta svarbiausias miesto planavimo centras. Prasideda atomizavimasis. Architektai aktyviai imasi privačios veiklos, kuriamos dviejų–trių asmenų individualios įmonės, pabrėžiamas „noras dirbti sau“. Nebėra ryškių autoritetų. Nėra aiškių statybas reglamentuojančių taisyklių ir įstatymų. Netinkamai vykdoma žemės reforma. Dominuoja individualių namų sta-

- tyba priemiesčiuose ir užmiestyje. Išskirtinis ženklas – stilistinis chaosas ir nepraktiškos individualių užsakovų „pils“.
4. „Miesto planavimas“ (1997–2003/4). 1997 m. parengiamas bendrasis miesto planas, kuriuo siekiama centralizuotai išspręsti prieš tai buvusio laikotarpio urbanistines problemas. Pradeda rasti aiškesni kokybiniai kriterijai. Šis etapas beveik sutampa su 1998 Rusijos krize, dėl kurios sumažėja urbanistinės plėtros intensyvumas. Nepaisant krizės, aiškėja, kad mažos architektų įmonės neturi užtekčiai žmogiškų pajėgumų, kad galėtų įgyvendinti stambesnius projektus. Ieškoma būdų, leidžiančių pritraukti į Klaipėdą jaunos architektus, ką tik baigusius studijas Vilniuje.
 5. „Puikmetis“ (2003/4–2008). Bendrojo miesto plano korekcijos ir deviacijos, priklausomos nuo verslo ir politikos interesų. Europiniai pinigai. Nekilnojamojo turto bumas. Kokybiniai kriterijai keičiami kiekybiniais. Naujų aukštybinių pastatų atsiradimas. Didžiųjų prekybos centrų statymas. Kolonizuojamos pramoninės erdvės. Atsiranda išėjimas prie marių (piliavietė, Kruizinių laivų terminalas). Pradėtas statyti pirmasis (ir kol kas vienintelis) Nepriklausomybės laikų daugiabučių gyvenamųjų namų kvartalas (Dragūnų kvartalas).
 6. Krizė (nuo 2008). Miesto erdvių tankinimas. Didėjanti vidurinio sluoksnio klaipečių migracija iš miesto į Klaipėdos rajoną. Pastanga paversti Dangės upę viena iš centrinių miesto arterijų.

Kaitos priežastys

Institucinės: Projektavimo institutas, jo išskaidymas. Politinės ir administracinės:

nauji prioritetai, poreikis įsisavinti europinius pinigus, socialinių problemų sprendimas. Ekonominės ir finansinės: nekilnojamojo turto bumas, ekonominės krizės. Asmenybinės: ryškių architektūros ir urbanistikos lyderių atsiradimas ir jų proliferacija. Izoliacija: uždarumas, nenoras įsileisti kitų miestų ar valstybių kolegas, įsitikinimas, kad tik vietiniai geriausiai supranta Klaipėdos specifiką.

Miesto erdvių segregavimas (keturi miestai)

Uostas: vis dar uždantis marios ir vis dar esantis už tvoros, kuri žymi miesto ribą. Šiauriniai rajonai (nuo geležinkelio į Šiaurę): juose sutelkti gerųjų architektūrinių ir urbanistinių praktikų pavyzdžiai (Tauralaukis, Dragūnų kvartalas, Romai, Žalioji slėnis ir kt.). Centras ir senamiestis (į Šiaurę nuo „Akropolio“ ir iki geležinkelio): dėl šių teritorijų vyksta intensyviausi nesutarimai tarp architektų ir jų oponentų (verslininkų, politikų, administratorių, pavidosaugininkų). Didžiausią disonansą ir ažiotažą kelia „K“ ir „D“ formos pastatai miesto centre. Pietiniai rajonai (į Pietus nuo „Akropolio“): ši miesto dalis suvokiama kaip tik kaip miegamieji rajonai, kuriuose niekas nevyksta, nors juose gyvena iki 60 procentų gyventojų.

Klaipėdos architektūrinis stilius ir mokykla

Klaipėdietiškos architektūros mokykla nesusiformavo nei sovietmečiu, nei Nepriklausomybės metais. Nėra jokio pagrindo identifikuoti net specifinį Klaipėdos architektūrinį stilių. Išskyrus tai, kas įvardijama kaip „raudona plyta“, būdinga Klaipėdos pastatams. Stilios ir mokyklos nebuvimas aiškinamas uždarumu, drąsos ir polėkio stygiu, finansiniu ir politiniu diktatu.

5.2. Architektūra, ateitis ir griovimas

Tafari atribodamas architektą nuo istoriko naudoja skirtingus laiko modusus. Architektas orientuojasi į ateitį, istorikas – į praeitį. Vieši klaipėdiečių architektų pasisakymai įtrauktini į šią schemą. Galima paminėti du pavyzdžius, kurie nėra vienetiniai ar išskirtiniai. Edmundas Andrijauskas teigia:

„Bet koks daiktas, bet koks kūrinys vienas yra vertingas, kitas – ne, net ir meno, estetikos prasme. Namas taip pat meno kūrinys, jeigu kalbėsime apie estetiką. Antra – laikas parodys jo vertę ir išplanavimo prasme, – ar labai greitai namas pasens ir žmonės nebenorės ten gyventi: gal pasirodys per šviesu, gal per tamsu, gal per aukšta, gal per žema. Ir dar vienas momentas – iš kokių medžiagų jis bus pastatytas: ar švies kelis dešimtmečius, ar nutruš po keleto metų“ (žr.: Grajauskienė 2002b).

Ateities modusus yra itin svarbus, nes tik laikas parodys išliekamąją statinių vertę. Tiesa, Andrijauskas nurodo, kad būtina giliai suvokti palikimą, tačiau, šiuo požiūriu, architektai atsiduria komplikuojoje situacijoje, nes būsimas (kol kas tikrai potencialus) gėris konfliktuoja tiek su palikimu, tiek su dabarties vertybėmis. Todėl, Andrijausko teigimu, architektūra atsiduria tarp kūrybos ir naikinimo:

„Gilus palikimo suvokimas, tikiuosi, greitai bus ir visų mūsų viena iš meilės miestui išraiškos formų. Architekto profesija šiuo požiūriu kontraversiška: jis yra ir kūrėjas, ir griovėjas vienu metu. Juk neįmanoma pastatyti kad ir menkausio namo nesunaikinus, pavyzdžiui, lankos, kurioje vyko savitas, nuostabus gyvenimas. Bet visiems mums reikia suvokti, kad statydamas namą, kirsdamas medį, atmesdamas nevykusią tradiciją būsi pajėgus vietoje to sukurti kažką geriau“ (žr.: Norvilaitė 2010).

Vienintelis dalykas, kuris šioje citatoje iki galo neišplėtotas: nepateikiamas atsakymas į klausimą, iš kur architektas žino, kad naikindamas dabartį ir praeitį išties bus pajėgus „sukurti kažką geriau“? Kitaip tariant, kas galėtų būti dabartinės architektų veiklos arbitrai? Tarkim, Tafari teigtų, jog istorikai. Dėl ateities prioriteto Andrijauskui antrina architektė Laima Šliogerienė:

„Tačiau aš šioje diskusijoje pasigendų žvilgsnio į ateitį. Pozityvaus žvilgsnio, ką turėtume daryti. Čia buvo minėti restauruoti pastatai. Bet jie restauruoti prieš 20 metų, ir jau reiktų galvoti apie jų pakartotinę restauraciją. Visi minėti objektai tvarkyti dar Alfonso Žalio laikais. O naujomis sąlygomis restauruotų su visomis detalėmis pastatų labai mažai. Turim paveldo, kuris labai apleistas. Būtina jo imtis, laikantis reikalavimų. Mūsų neliks, o pastatai stovės. Kviečiu daugiau žiūrėti į ateitį, o nenarplioti padarytų klaidų“ (žr.: Juodytė 2010).

Visa tai rodo, kad architektų požiūriu, jų veiklos arbitras – ne dabartinis istorikas, ar paveldosaugininkas, o ateities kartos ar ateities istorikai. Galima daryti prielaidą, jog koncentravimasis į pozityvią ateitį siekia neutralizuoti savo amžininkų istorikų ir paveldosaugininkų priekaištus. Tačiau kiekvienas architektas yra tam tikros istorinės situacijos produktas. Todėl, remiantis Tafari, galima teigti, jog istorikai visgi turėtų siekti „išblaivinti“ architektus dabartyje klausdami apie nūdienos nuostatų, vertybių bei įsitikinimų pagrįstumą.

5.3. Mureika: drąsūs sprendimai

Klaipėdoje geriausiai viešai matomi du architektai. Dėl savo biurokratinės pozicijos svarbus Klaipėdos miesto savivaldybės Archi-

tektūros ir miesto planavimo skyriaus vedėjas Almantas Mureika. Dėl savo viešojo intelektualo laikysenos (gausus interviu, pranešimų bei tekstų skaičius) – Edmundas Andrijauskas. Atsižvelgiant į architekto-administratoriaus ir architekto-intelektualo (viešojo) figūras bei nagrinėjant Klaipėdos materialaus paveldo atvejį, galima išskirti mažiausiai du architektų argumentacijos režimus.

Mureikos viešų pasisakymų leitmotyvas – drąsa. Iš pirmos Mureikos citatos (žr. toliau) akivaizdu, kad esama tam tikrų drąsų sprendimų apribojimų. Viena ribojanti jėga, su kuria ginčijamasi, paveldosaugininkai (ir, matyt, kartu istorikai). Taigi sudaromos prielaidos konfliktui. Be drąsos nebus naujų sprendimų. Beje, skirtingai nuo Andrijausko, Mureika nereflektuoja griauamosios architektūros jėgos. Svarstant apie architektų ir miesto planuotojų santykį su praeitimi, verta pateikti poziciją. Svarbus jo viešų pareiškimų leitmotyvas – priimamų sprendimų drąsa ir ryžtingumas. 2002 metais kilus diskusijoms dėl Turgaus g. 13 namo rekonstrukcijos Mureika pateikė šį paaiškinimą:

„Šio projekto autorius architektas Saulius Manomaitis kai režia, tai iš peties. <...> Dažnai pasitaikanti – ir įgyvendinama – jo projektų idėja yra apjungti du aukštus. Geras pavyzdys – „Cronus“ (buvusi „Margirio“) parduotuvė Vytauto gatvėje, kur viskas ryžtingai padaryta. Manau, kad dėl Turgaus 13 fasado kils diskusijų: ar tinka tai senamiesčiui? Man atrodo, kad reikia daryti kažką naujo, priimti ryžtingus sprendimus, o juos įgyvendinus – diskutuoti, kad ir kaip paradoksaliai tai beskambėtų. Žinia, kai drąsios mintys jau įgyvendintos, diskusijos nieko nebepakeis, bet dabar vykstančios „popierinės“ diskusijos irgi ne visada naudos duoda. Ne visi itin ryžtingi ir net drastiški sprendiniai, pavyzdžiui, „išpjauti“ namo kampą ir „pakabinti“ likusius aukštus

ant konsolių (buvo siūlyta taip atnaujinti vieną parduotuvę netoli senojo turgaus) yra priimtini. Šiuo – Turgaus 13 – atveju, manau, drąsus sprendimas senamiestyje tikrai nebus blogai. Juk nebūtina atstatinėti „vienas prie vieno“, viską, ką prieš kokį šimtą metų buvo suplanavęs tų laikų architektas. Juk esama duomenų, kad ir tada kas dvidešimt trisdešimt metų vykdavo rekonstrukcijos, ir toli gražu ne visada būdavo absoliučiai viskas atstatoma: tai angas užmūrydavo, tai atvirkščiai – iškirsdavo... Tarkim, prieš penkias dešimtis metų buvo madoj metalo kolonos. Tai ką, rekonstruojant pastatus jas visas atstatinėti? O nauja kas sukurs? Žinia, galima sakyti: nauja kurkite naujuose rajonuose, tačiau tai jau savaime vyksta. Su paveldo specialistais tenka pasiginčyti: jeigu atstatinėti, tai kokį amžių? Yra tokių senųjų objektų, kurie stovėjo tuometiniame priemiestyje ir jų architektūra atitinkamai priemiestiška, vos ne kaimiška. Maži vienaukščiai pastatėliai, tvartėliai, malkinės, – negi dabar visus tuos priemiesčio architektūros „šedevrus“ atstatinėti ten, kur šiuo metu miesto centras? Reikia ieškoti kompromiso. Tiesa, grįžtant prie pono Manomaičio projekto, tokios restauracijos kompromisu nepavadinasi“ (žr.: Grajauskienė 2002a).

Pateiktoje citatoje svarbūs keli aspektai:

1. Drąsų ir ryžtingų sprendimų prioritetas: pirma drąsiai ir ryžtingai statom ar rekonstruojam, po to diskutuojam. Kyla klausimas, kokia tuomet diskusijos prasmė?
2. Principo „atstatymas vienas prie vieno“ atmetimas: vėlesnės rekonstrukcijos keisdavo pastatą, t.y. nukrypavo nuo originalaus architekto sumanymo, todėl istoriniai kriterijai yra ginčytini, nes jie nenurodo, kokį amžių ir kokius pastatus atstatinėti.
3. Naujumo prioritetas: neverta prisirišti prie seno, nes tuomet nebus kam kurti nauja.
4. (Ne)kompromiso paieškos: reikia ieškoti kompromiso, Manomaičio restauracija nevadintina kompromisu, nepaisant to,

šis drąsus sprendimas nėra blogai... Suprantama miesto vyr. architektas privalo, viena vertus, pateisinti ažiotažą sukėlusį sprendimą, kita vertus, diplomatiškai sureaguoti į priekaištus. Tačiau šioje situacijoje akivaizdus prieštaravimas.

5. Veikiantieji asmenys: drąsūs ir ryžtingi architektai priešpriešiais stabdančius paveldosaugininkus.

Kitame pasakyme, šįkart apie miesto bendrąjį planą iki 2025, Mureika taip pat akcentuoja planų drąsumą ir net revoliucingumą. Mureika ryžtingai siūlo spręsti gyvenamųjų rajonų problemas, siūlo itin ambicingus planus:

„Klaipėdoje pradėtas ruošti miesto bendrasis planas, apimsiantis laikotarpį iki 2025 metų.

Vyriausiojo uostamiesčio architekto Almanto Mureikos teigimu, planuojant ateitį reikėtų būti drąsesniems, todėl jau dabar esama pasiūlymų, kuriuos galima pavadinti revoliuciniais. Vienas jų – supilti dirbtinę salą jūroje ties II Melnrage, išnagrinėti tilto per Kuršių marias statybos galimybes ir pan. <...> „Turint omeny, kad planuojame 20 metų į ateitį, siūlau būti drąsesniems, – sakė Klaipėdos savivaldybės Architektūros ir urbanistikos skyriaus vedėjas Almantas Mureika. Juk norima sukurti ateities, o ne dabarties planą““ (Grajauskienė 2003).

Iš Grajauskienės straipsnio konteksto galima suprasti, kas trukdo arba gali trukdyti drąsiems ir ryžtingiems sprendimas, kuriuos siūlo Mureika. Pirmą grupę – aplinkosaugininkai. Būtent dėl jų kalbama apie dirbtinę salą kaip apie dirbtinę gamtą, kuriai negalioja jokie gamtosauginiai apribojimai. Toks sprendimas, anot Mureikos, išspręstų miškų kirtimo problemą. Dirbtinė sala sprendžia miško kirtimo problemą, t.y. dirbtinė gamta, ergo negalioja jokie apribojimai; tilto per marias poveikis aplinkai.

Antra grupė – gyventojai (ar žmonės to nori?). Trečia grupė – Žemės reformos vykdytojai (sudalino žemę rėžiukais). Ketvirta – žemės savininkai (norint tvarkyti infrastruktūrą, reikia iš jų išpirkti žemę). Penkta – uostas (norint statyti tiltą per marias, būtinas uosto sutikimas. Šioje situacijoje galimi keli konfliktai: gyvenamieji rajonai šalia pramonės plėtos zonų; rekreaciniuose plotuose taršos židiniai; valstybės interesai prieš savivaldybės interesus; kariškiai ir gyventojai Marių kvartale; viešas ir privatus interesas. Svarbiausia, kad Mureika, kalbėdamas apie kliūtis, nenurodo paveldosaugininkų bei istorikų. Ar jie netrukdo? Ar paprasčiausiai neverti dėmesio? Šie veikiantieji asmenys atsiranda tuomet, kai Mureika kalba apie pozityvius atkūrimo darbus. Nepaisant drąsių sprendimų prioriteto, Mureika įsitikinęs, kad Klaipėdoje nemažai nuveikta atkuriant miestą:

„Miesto vyriausiojo architekto Almanto Mureikos nuomone, Klaipėdoje nemažai padaryta miesto veidui atkurti: „Dešimt restauruotų fachverko pastatų, iš miesto centro išstumta pramonė, tvarkoma grūdų produktų kombinata, pilies teritorija, unikalus Klaipėdos paveldo bruožas – bastionai, atkurama fosa. Ne viskas taip blogai. Sutvarkyti raudonų plytų kompleksai – pašto bokštas, restauruotas universitetas, muitinė, pedagogikos fakultetas. Ir ne architektai sprendžia, kas pastatuose vertinga, o paveldosaugos ekspertai. Yra kultūros paveldo planai, kuriais vadovaujamės. Ir naujus architektūrinius statinius kaip įmanoma deriname su paveldosaugininkais““ (Juodaitytė 2010).

Paskutinėje citatoje Mureikia nurodo, kad paveldosaugininkai nustato pastatų vertę, tačiau tam tikrų neaiškumų kelia pasakymas – „kaip įmanoma deriname“; jei nauji statiniai *kaip įmanoma derinami* su paveldosaugininkais, tuomet

esama tam tikrų komunikacinių trukdžių. Ne labai aišku, kas nutinka tuomet, kai *neįmanoma* suderinti. Netiesiogiai į šį klausimą atsakė pats Mureika komentuodamas minėtą Turgaus g. 13 namo „rekonstrukciją“. Jei pirma reikia veikti, o tik paskui diskutuoti, tuomet derinimas su paveldo specialistais traktuotinas kaip privalomas žaidimo elementas, kurio drąsiai veikiant galima išvengti.

Tiesa, Mureikos kolegos – vidurinės kartos architektai – interviu metu fiksuoja, kad Klaipėdoje nesimato vyr. architekto veiklos. Tuo tarpu jauniausios kartos klaipėdiečiai architektai kaip vieną iš negatyvių įvykių Nepriklausomos Lietuvos architektūroje nurodo „vyr. architekto pareigybės menkinimą“ (Grunskis ir Reklaitė 2012; 95). Todėl, neįsigilinus į administracines realijas, nelabai aišku, kokias galias turi miesto vyr. architektas, ir kiek jo priimami sprendimai gali nepaisyti paveldosaugininkų žaidimo taisyklių.

5.4. Andrijauskas: postsovietinės Klaipėdos pozityvai ir negatyvai

Nagrinėjamame kontekste itin informatyvus Andrijausko pranešimas „Klaipėdos ateities projektai: darnaus ansamblio iššūkėliai ar harmoningos plėtros tąsa?“, skaitytas 2008-05-22 renginyje, pavadintame „Klaipėdos regiono nekilnojamojo turto forumas: investicijos, plėtra, perspektyvos“. Šiame pranešime Andrijauskas išskiria kelis svarbius aspektus: objektyvios ir subjektyvios kliūtys kuriant „mielą, humanišką ir šiltą aplinką“, šių kliūčių pasekmės, miesto plėtros pozityvai ir negatyvai atgavus Nepriklausomybę.

Anot Andrijausko (2008), svarbiausios kliūtis kuriant tinkamą Klaipėdos aplinką yra

šios: a) menka patirtis būti tikrais miestelėnais ir rūpintis ne tik savo buto ar kiemo reikalais; b) nesutramdomas naujajietuvių noras išsunkti visą įmanomą (dažnai ir neįmanomą) pelną iš įsigyto sklypo, numojant ranka į kukliausius miesto, jo bendruomenės ar paveldo išsaugojimo interesus; c) apgailėtinas politikų – teisėtos miesto valdžios – supratimas apie miestą iš esmės; d) profesionalios urbanizmo ir architektūros kritikos nebuvimas; e) prarasta miesto planavimo patirtis; f) miesto teritorijų virtimas paklode, kurią kiekvienas agresyvesnis ar įtakingesnis vystytojas taikosi nutempti sau; g) viešajam interesui atstovaujančios institucijos nepajėgia ar nenori padaryti nieko, kad jį apgintų. Dėl šių priežasčių Klaipėdoje išsikerioja chaosas, teisinis nihilizmas ir bendruomenės apatija. Andrijauskas teigia, jog, nepaisant šių kliūčių, „mūsų visuomenė, verslininkai, valdininkai ir politikai pirmą kartą istorijoje turi galimybę tapti miesto kūrėjais, jo piliečiais ir valdytojais“ (Andrijauskas 2008; 28). Paskutinėje citatoje atkreiptinas dėmesys į tai, kad, Andrijausko teigimu, tik nepriklausomoje Lietuvoje dabartiniai klaipėdiečiai turi galimybę tapti miesto šeimininkais. Šiuo atveju svarbus istorinis kontekstas, dėl kurio tik šiuo metu įmanomas pilnavertis ir pilnateisis miesto valdymas. Kitame tekste Andrijauskas (2011) kiek paryškina šią mintį. Andrijauskas skiria paveldėtus ir užgrobtus miestus:

„Dažniausiai mes gauname jį (miestą – A.G. *pastaba*) kaip palikimą kartu su mamos dovano-ta knyga ir senelio pasodintu medžiu, kartu su prosenelių kapais ir jų pirmąją meilę menančiais suoliukais... Palaiminti tie miestai ir jų gyvenimai. Deja, neretai miestai atitinka mums kaip grobis, politinių vėjų atblokti į mūsų rankas. Tai

skausmingas kelias. Nei gaisrai, nei karai nepalieka tokių žaizdų, o jų gydymas gali tęstis ilgus dešimtmečius. Klaipėda ir mes Klaipėdoje jau beveik šimtmetį išgyvename tą sunkųjį virsmą“ (Andrijauskas 2011; 34).

Tikėtina, kad, Andrijauskas nori pasakyti, jog tarpukariu lietuviai nesuprato santykiškai svetimo miesto specifikos, neįvertino vietinių gyventojų, jų vertybių bei prioritetų. Pokariu miesto planavimo ir plėtros sprendimai didžiąja dalimi priklausė nuo to įtakingiausio to meto galios centro – Maskvos. Aptaręs galimybes, kurias suteikia tikrasis šeiminkavimas, pranešime Andrijauskas pereina prie Nepriklausomos Klaipėdos plėtros pozityvų ir negatyvų aptarimo. Šiame straipsnyje aktualūs tokie Andrijausko įvardinti svarbiausi pozityvai. Pirmiausiai pabrėžiamas „miesto planavimas makrolygmenyje – Klaipėda tapo išskirtiniu miestu Lietuvoje, kur nuo 1997 m. ruošiami ir tvirtinami bendrieji ir specialieji planai, sudarantys prielaidas darniai plėtrai“ (Andrijauskas 2008; 28). Galbūt tie planai nėra pačios aukščiausios kokybės, tačiau „senamiestyje iki Danės upės neiškilo nė vienas urbanistinių audinių suardęs pastatas“ (ten pat). Kaip matysime vėliau, paskutinis teiginys yra ginčytinas. Klaipėdos paveldo specialistai mini mažiausiai vieną pastatą (Danės g. 10), sudariusį senamiesčio vaizdą.

Taip pat Andrijauskui svarbu, kad „nesugriovėme dar išlikusios vertingos urbanistinės struktūros miesto centrinėje dalyje. Nežiūrint keleto skaudžių netekčių (Malūnas, Kartono fabrikas ir pan.), aistringų visuomenės kaltinimų, apleistų pastatų, galima džiaugtis, kad agresyvaus ir brutalaus verslo spaudimo pasekmės senajam miestui buvo minimalios“ (Andrijauskas 2008; 28). Ši citata parodo, jog

viena iš miestą žalojančių jėgų – „agresyvus ir brutalus verslas“, kuriai priešinasi miesto visuomenė. Vėlgi neminimas joks istorikų ar paveldosaugininkų vaidmuo. Nebent pastarieji redukuojami į visuomenę.

Nepriklausomybės metu buvo taisomos klaidos, padarytos sovietmečiu. „Pirmiausia tai pasakytina apie įvairiausias įmones, militaristinius objektus, įsikūrusius (tai jau nutiko Klaipėdoje) tarp gyvenamųjų kvartalų ar palei Danės upę. Net „Akropolio“ atsiradimas, kituose miestuose traktuotas kaip blogybė, urbanistinė klaida, Klaipėdoje pakeitė Namų statybos kombinatą, visą sovietmetį nuodijusį gyvenimą aplinkinių namų gyventojams. Universiteto miestelis, Danės ir Triniųčių tvenkinio gretimybų, „Laivitės“ konversija suteikė mums unikalių galimybių radikaliai taisyti socialistinio miesto Klaipėdoje kūrimo pasekmes“ (Andrijauskas 2008; 29). Tiesa, Andrijauskas pripažįsta, kad šios pataisos vyko stichiškai, nes atitiko to meto verslo interesus. Taigi jokia grupė neturėtų prisiimti nuopelnų už šį vyksmą.

Galiausiai, Andrijausko manymu, pozityvu yra tai, kad miestas ima tolti nuo sovietmečiu ištempto miesto plano. „Šiandien miestas randa savo plėtros kryptį į rytus. Danės upė vėl gali tapti pagrindine miesto ašimi, atsveriančią išilginę ir iki šiol dominuojančią Taikos per. – H. Manto g. ašį. Vis garsiau ir drąsiau imame kalbėti ir planuoti uosto konversiją. Pradžia padaryta piliavietėje, procesą tęsia „Laivitė“. Nemanau, kad reikės dvidešimties metų, kad išjudinti KLASCO iš Žiemos uosto, „Baltijos laivų statyklą“, o gal ir „Bėgą““ (Andrijauskas 2008; 29). Įdomu tai, kad dalis citatoje esančio pozityvo grindžiama realiai atliktais veiksmais,

tačiau kita dalis argumentuojama gera valia ir tariamąja nuosaka. Pagal optimizmą ir bendrą nuotaiką šis pasažas, viena vertus, rodo Andrijausko orientaciją į ateitį, ir, kita vertus, daugmaž atitinka Mureikos skatinimą apie ateitį svajoti drąsiai.

Paraleliai pozityviems procesams, Andrijausko teigimu, vyksta ir darnios miesto plėtros viltį menkinantys negatyvai, susiję su sąmoningu ar nesąmoningu naikinimu, aplaidumu bei grubiais politiniais sprendimais. Andrijauskui svarbu tai, kad „neišsaugojome kai kurių strategiškai svarbių teritorijų, sunaikintų sovietmečiu, bet galėjusių jas protingai, subalansuotai plėtojant tapti reikšmingais miesto gyvenimo elementais, pozityviais urbanistiniais akcentais“ (Andrijauskas 2008: 29). Paminėtini netinkamas Vītės kvartalo užstatymas ir sovietmečiu sugriauta teritorija prie Žiemos uosto. Šios klaidos priskirtinos aukščiau Andrijausko išvardintiems žaidėjams bei interesų grupėms.

Svarbus Andrijausko pranešime pateiktas neigiamas požiūris į „K“ ir „D“ pastatus. 2002 m. Andrijauskas išreiškė viltį, kad į Šiaurę nuo Dangės, t.y. „tvarkant šiaurinę istorinės Klaipėdos dalį kultūros paveldo atžvilgiu bus priimami teisingi ir profesionalūs sprendimai“ (Genys ir Andrijauskas 2002; 152). 2008 m. pranešime Andrijauskas netiesiogiai parodo, kad jo viltis neišsipildė. „K“ ir „D“ nevadintini „teisingais ir profesionaliais sprendimais“, nes „be konceptualios analizės, perspektyvos įvertinimo grubiu politiniu sprendimu realizuoti objektai praktiškai atėmė subalansuotos plėtros galimybę“. „K“ ir „D“ statymas ignoravo Atgimimo aikštės perspektyvą, poveikį, statiniai pastatyti „pasitelkus primityviausias dizaino formas, sukurtas objektas, besigrožintis pats

savimi, arogantiškai žvelgiantis į „provincialią“ aplinką. Taigi sukurta situacija, kai architektai, planuojantys šią miesto dalį, pirmiausia turės ieškoti sprendimų, slepiančių šią dovaną Klaipėdai“ (Andrijauskas 2008; 29).

Prie pozityvų Andrijausko pranešime minėti išsaugoti objektai bei struktūros, papildomi negatyvia tendencija: „apleisti ir griūvantys unikalūs senosios Klaipėdos pastatai kasmet praranda savo vertingąsias savybes. Negana to, šis procesas skatina jų savininkus imtis drastiškų rekonstrukcijų ar net griovimų. Senoji skerdykla, Dujų fabrikas, Alaus bravoras Šaulių gatvėje – tai dar egzistuojantys, bet grėsmingai nykstantys tik Klaipėdai būdingi statinių kompleksai“ (Andrijauskas 2008; 29).

Andrijausko pranešime aptarti miesto veidą bei struktūrą lemiantys žaidėjai: politikai (Klaipėdos miesto ir Klaipėdos rajono), valdininkai, nekilnojamojo turto savininkai, teritorijų vystytojai, verslininkai, miesto visuomenė, architektai, uosto lobistai, LR Vyriausybė. Didžiausias problemas kelia verslininkai, savininkai, nekilnojamojo turto vystytojai, politikai ir planuotojai. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad paveldosaugininkai ir istorikai išvis neminimi. Jei jų veikla nutyliama, tai galbūt istorikai ir paveldosaugininkai neturi jokio poveikio nei pozityviai, nei negatyviai miesto plėtrai? O galbūt paveldosaugininkų derėtų ieškoti valdininkų tarpe, o istorikų – miesto visuomenėje? Atsakymai į šiuos klausimus Andrijausko tekstuose nėra aiškūs.

5.5. Laisvės architektūra Klaipėdoje

Tomas Grunskis ir Julija Reklaitė (2012) atliko tinklinę Lietuvos architektų apklausą.

Klaipėdiečiams atstovavo trijų kartų architektai. Kiekvienos kartos atstovai dalyvavo atskiroje apvalaus stalo diskusijoje. Vyriausiosios kartos atstovai – Adomas Skiezgelas, Stanislovas Priokockis ir Laima Šliogerienė; vidurinės kartos atstovai – Romualdas Gailius, Vaidotas Dapkevičius, Edmundas Andrijauskas, Gintaras Čičiurka ir Arūnas Kilišauskas; jauniausiosios kartos atstovai – Vitalijus Jankūnas, Aurimas Baužys, Simonas Gentvilas, Vaidotas Dapkevičius ir Mantas Daukšys. Sutrumpinti diskusijų tekstai publikuoti knygoje Grunskio ir Reklaitės knygoje *Laisvės architektūra* (2012).

Įdomu tai, kad skirtingoms architektų kartoms skirti straipsniai turi pavadinimus, kurie lyg ir sufleruoja, esmines diskusijos idėjas. Vidurinės kartos pokalbis įvardintas „Architektų sąjunga, Vilniaus ir kitų miestų skirtumai“, vyriausiosios – „Kontroversiškoji paveldosauga“, jauniausios – „Tapatumas ir tęstinumas“. Pagal skyriaus pavadinimą artimiausia šios straipsnio idėjai turėtų būti vyriausiosios kartos pozicija, tačiau interviu tekstas kupiūruotas, todėl pavadinimai be visuomet atspindi ištraukos turinį.

Po diskusijų architektų buvo prašoma užpildyti anketą, sudarytą iš 4 tematinų blokų – „Objektai“, „Žmonės“, „Įvykiai“ ir „Reiškiniai“. Kiekviename bloke reikėjo išskirti įtakingiausius ir reikšmingiausius objektus, žmones, įvykius bei reiškinius tiek pozityviaja, tiek negatyviaja prasmėmis. Anketų rezultatai reziumuoti trijose grafinėse schemose (Grunskis ir Reklaitė 2012; 83, 89 ir 95). 1 lentelėje pateikiama minėtų schemų santrauka, kurioje suregistruoti tik su Klaipėda susiję atvejai. Visų kitų atvejų nebuvimo paisoma, nes jie nesusiję su šio straipsnio tematika.

Grunskio ir Reklaitės išskirtos kartos daugmaž sutapo su interviu metu gautomis perskyromis tarp kartų. Vertėtų paminėti, kad respondentai naudojo kiek kitus kartų pavadinimus:

1. Senjorai (virš 60): apibūdinami kaip menininkai ir kūrėjai. Šiuo metu didžioji jų dalis praktiškai nebedirba. Atitinka Grunskio ir Reklaitės vyriausiąją kartą.
2. Vidurinė karta (40–60): apibūdinami kaip administratoriai ir vadybininkai. Šiuo tai didžiausią simbolinį svorį turinti karta.
3. Brandus jaunimas (25–40): tebeieškantis savo tapatybės. Atitinka Grunskio ir Reklaitės jauniausiąją kartą.

Lentelėje galima pamatyti ne tik skirtumus tarp Klaipėdos architektų kartų, bet ir tam tikrus vidinius prieštaravimus. Akivaizdu, kad abi vyresnės kartos fiksuoja Gandrališkių dangoraižį bei „K“ ir „D“ pastatus. Šie objektai dėl savo tūrio yra geriausiai matomi, todėl, matyt, jie sukelia daugiausia diskusijų bei svarstymų. Jaunimas kažkodėl nenurodo nė vieno pozityviai ar negatyviai vertintino Klaipėdos objekto. Kaip matome, 1 lentelėje vyriausios ir vidurinės architektų kartų požiūris į Gandrališkių dangoraižį ir į „K“ ir „D“ skiriasi beveik kardinaliai: jei antrieji vertina negatyviai, tai pirmieji – žymiai pozityviau. Beje, Gandrališkių dangoraižis, tikriausiai dėl buvimo toliau nuo (istorinio) miesto centro, daugumoje diskusijų, kaip taisyklė, užgožiamas svarstymų apie „K“ ir „D“ pastatus. Tiesa, net ir vyriausios kartos architektų požiūriai į „K“ ir „D“ tarpusavyje skiriasi. Jie pasiskirsto nuo sąlyginai tolerantiško vertinimo iki griežtai neigiamo. Priokockio pozicija svyruoja tarp „džiaugsmo“ ir nepri-

1 lentelė. **Klaipėdiečių architektų nurodyti objektai, reiškiniai ir įvykiai**⁵. Šaltinis: Grunskis ir Reklaitė (2012: 79–95).

Architektų kartos	Pozityvus vertinimas	Negatyvus vertinimas
Objektai		
Vyriausioji karta	„K“ ir „D“ pastatai, Gandrališkių dangoraižis	„K“ ir „D“ pastatai
Vidurinė karta	„Manto namai“	„K“ ir „D“ pastatai, Gandrališkių dangoraižis
Jauniausioji karta	-	Kičiniai interjerai
Reiškiniai		
Vyriausioji karta	Architektūrinė spauda, Architektūros kultūros sklaida	Paveldosaugos politika, Naujų religinių pastatų gigantomanija, Architektūrinės kūrybos komercializacija, Užsitęsusi tapatumo krizė, Autoritetų trūkumas
Vidurinė karta	Architektūrinė spauda, Klaipėdos architektų sąjunga	Architektūros komercializacija, Architektūros politikos stygius, Statybininkų diktatas formuojant įstatyminę bazę, Restauracijos nykimas, Architektūros konkursų praktika
Jauniausioji karta	Privati architektų veikla, Architektūros spaudos atsiradimas, Architektūros konkursų organizavimas, Stipri konkurencija, Naujos statybų technologijos, Naujos pastatų tipologijos atsiradimas	Architektūros komercializacija, Architektūros reikšmė visuomenėje, Biurokratizacija, Neefektyvus ekspertavimas, Architektūros tarybų panaikinimas
Įvykiai		
Vyriausioji karta	Nepriklausomybė, Rinkos ekonomika	–
Vidurinė karta	Nepriklausomybė	Aukštuminių pastatų atsiradimas ir plėtra, Nekontekstuali architektūra istorinėse miestų dalyse, Žemės reforma
Jauniausioji karta	Nepriklausomybė	Architektūros konkursai, Architektūros politikos nebuvimas, Architektūrinės spaudos žlugimas, Vyr. architektų pareigybės menkinimas, Teritorijų planavimas

⁵ Lentelėje nepateikti reikšmingiausi Klaipėdos architektūrai reikšmingi „Žmonės“, nes nei iš diskusijų tekstų, nei iš schemose pateiktų pavardžių neįmanoma nustatyti, kurie iš minimų žmonių projektavo Klaipėdoje, kurie ne. Vėliau šiame straipsnyje bus cituojamos klaipėdiečių architektų pasisakymai, neigiantys vietinės architektūros tradicijos bei mokyklos buvimą, todėl pavienės pavardės nėra informatyvios. Be to, išskyrus E. Manomaitį ir A. Kaušpėdą, kurie atsidadia ant pozityvumo ir negatyvumo ribos, daugiau neigiamą poveikį turėjusių žmonių nepaminėta. Matyt, apklaustųjų architektų kolegialumas neleido minėti neigiamą poveikį padariusių Lietuvos ir Klaipėdos architektų.

tarimo, tarp pateisinimo ir nepasitenkinimo: „Čia visada dominavo architekto Gyčio Tiškaus suprojektuotas Klaipėdos viešbutis. Dabar, kai atsirado tie du daugiaaukščiai, mes, vyresnieji, pasimetėm. Labai džiaugiamės juo žiūrėdami iš Smiltynės, kad va, žymi centrą, bet kai pasižiūri tas išklotines, perspektyvas... tai nelabai. Bet mes taip pateisinam – čia gi pirmieji, gal atsiras daugiau. Bet juk čia senamiestis! Tai nebent kur aplinkui...“ (žr.: Grunskis ir Reklaitė 2012; 86).

Skiežgelas neneigia pastatų vertės, tačiau kritikuoja jų vietą: „kalbant apie „K ir D“, tai jis gali būti, bet kur nors toliau prie žvejybos uosto, kad būtų galima iš jo žvelgti į marias, į vaizdus. Turėtų būti aiškesnė aukštuminių statinių politika, planavimas. Man atrodo, tokiems aukštuminiams statiniams turėtų būti konkursas ir labai rimtai svarstoma, atsižvelgiant į tai, kaip statinys atrodys panoramose“ (žr.: Grunskis ir Reklaitė 2012; 87).

Galiausiai Šliogerienė išsako žymiai radikalesnę požiūrį, kuriame vartojamas žodis „nusikaltimas“: „tokie pastatai kaip „K ir D“, mano giliu įsitikinimu, yra nusikaltimas centrinei daliai ir senamiesčiui. Visi aplinkiniai pastatai dėl to pasidarė ne to mastelio, tapo menkaverčiai. Jei mes žiūrim iš senamiesčio, iš bet kurios gatvės, iš piliavietės, – nežinau, kaip jie taip sugebėjo pastatyti, – beveik visos perspektyvos užsidaro tais „K ir D“ pastatais. Ir man asmeniškai tai yra baisiausias pavyzdys, nors iš tiesų gabaus architekto. Architektų sąjunga juk nepritarė, architektų taryba irgi, bet niekas kaip ir nekreipė dėmesio“ (žr.: Grunskis ir Reklaitė 2012; 88).

Idomumo dėlei verta paminėti, kad „K“ ir „D“ pastatus teigiamai įvertino vidurinės kartos

vilnietis architektas Kęstutis Lupeikis (Grunskis ir Reklaitė 2012; 55), kuriam galima priešpriešinti aukščiau minėtą neigiamą Andrijausko nuostatą šių pastatų atžvilgiu.

6. Paveldosauginės praktikos kritika

Architektai ir jų sąjungininkai neretai kritikuoja į praeitį žvelgiančius 1 pav. kvadrato narius. Pagrindinė ugnis nukreipta į paveldosaugininkus, paveldosaugos sistemą ir jos taisykles. Svarbu tai, kad istorikai, tikriausiai dėl pernelyg didelio veiklų bei žodynų atotrūkio, kritikos beveik nesusilaukia. Istorikai kritikuojami nebent tuomet, kai jie peržengia teorijos ir praktikos ribą, t.y. pradeda veikti paveldosaugininkų teritorijoje. Dažniausiai pasitaikantys argumentai: netikslus reglamentas, praktiškai neįmanoma įgyvendinti visų paveldosaugos reikalavimų (per brangu arba pernelyg sudėtinga), stabdomas bet koks judėjimas ir veiksmas, draudimai ir reguliavimas neskatina restauravimo ir atkūrimo ir t.t.

Architektūros istorikė ir paveldo tyrinėtoja Nijolė Lukšionytė (2012) kritikuoja veikiančią Lietuvos paveldosaugos sistemą, nes joje nepaisoma skirtumo tarp etinio teisingumo ir juridinio teisėtumo. Nagrinėdama dvi paveldo praradimo istorijas Kaune ji fiksuoja „vertybių krizę“ ir ydingą praktiką:

„Pastarosios dvi praradimų istorijos atspindi vertybių krizės situaciją Lietuvoje. Liberalizmo ir laisvos rinkos sąlygomis visuomenės teisę į kultūros paveldą vis sunkiau apginti. Paveldosaugos įstaigos dažniausiai apsiriboja formaliomis teisinėmis procedūromis, nesiūlydamos savininkams alternatyvių išsaugojimo galimybių, nes tokiems pasiūlymams reikia kūrybiškumo ir asmeninės atsakomybės“ (Lukšionytė 2012; 61).

Kitaip tariant, paveldosaugos įstaigos kalba formalių teisinių procedūrų kalba, kurios dėl kūrybiškumo ir asmeninės atsakomybės stygiaus nesivarginama išversti į istorinių pastatų savininkams ir architektams suprantamas kalbas. Todėl formalios procedūros stipriai apriboja architektų kūrybiškumą, o savininkus verčia rinktis lengviausią kelią, kuris nebūtinai reiškia istorinio pastato rekonstrukciją ir išsaugojimą. Netiesiogiai antrindamas Lukšionytei architektas Vytautas Petrušonis (2012) kultūros paveldo vertinimo praktiką Lietuvoje kritikuoja remdamasis kitu požiūriu. Anot jo, pagrindinė problema – atgyvenusi vertinimo metodologija:

„Svarbiausias kultūros paveldo vertinimo metodologijos Lietuvoje trūkumas yra tai, kad objektai vertinami ignoruojant tapsmo kultūrinį kontekstą, todėl kultūros paveldo apsaugos procesas yra nelankstus, negali rasti sąlyčio su aplinkos atnaujinimo, urbanistinio renovavimo procesais. Toks kultūros paveldo vertinimo metodologijos būvis yra nulemtas atotrūkio nuo bendrųjų mokslinių metodologinių principų kaitos proceso, yra „užikonservavęs“ klasikinio ir neklasikinio mokslų idėjų laukę“ (Petrušonis 2012; 6).

Kaip alternatyvą klasikinio ir neklasikinio mokslų metodologijoms Petrušonis siūlo postneklasikinę mokslo sampratą ir tezauro principą:

„Kultūros paveldo objektų vertingąsias savybes geriausia pateikti semantiniais modeliais, veikiančiais dinaminio semantinio žodyno – tezauro – principu; struktūrinis tezauro ypatumas yra tas, kad jis turi daugiau negu vieną įėjimą, orientuojančios, katalizuojančios kūrybinį sprendimą informacijos gavimas tokiu atveju pasižymi nelinejiniu pobūdžiu. Tezauro principas atitinka postneklasikinės prieigos metodologinius principus: lankstumą, rekursyvumą, abdukcinių sprendimo sąlygų sudarymą“ (Petrušonis 2012; 7).

Tezaurus – sinonimų ir antonimų žodynas, nurodantis prasminius žodžių ryšius – vėl sugrąžina prie Whyte'o architektūros interpretacijos kaip vertimo sampratos. Tačiau dėl architektūrinės veiklos specifikos vertimas ne visuomet įmanomas. Tarkim, Andrijauskas puikiai reflektuoja architektų veiklos kontroversiškumą. Jau kartą cituotame pasaže Andrijauskas atkreipia dėmesį į architekto profesijos dviprasmiškumą, mat, architektas „yra ir kūrėjas, ir griovėjas vienu metu“ (žr.: Norvilaitė 2010).

Svarbu, kad minėtoje citatoje nurodoma paveldo ir palikimo vertė. Tačiau palikimas tam tikra prasme yra kliūtis architektų veiklai. Architektas privalo griauti ir naikinti, kad būtų pajėgus sukurti kažką geriau. Įdomu, kad šioje vietoje Andrijauskas atliepia Mureikai, kuris minėjo drąsių sprendimų poreikį, t.y. „pirma darai, paskui diskutuoji“. Šitaip atsiranda prielaidos istorikų ir architektų konfliktui. Istorikai ir paveldosaugininkai siekia apriboti kūrybinę architektų galią, kad išsaugotų ar apsaugotų materialų paveldą. Architektai savo ruožtu mėgina atsikovoti teritoriją iš istorikų, mėgina išsilaisvinti iš praeities ir jos saugotojų tironijos. Architektūra nejudės į priekį, jei ją per stipriai ribos praeitis. Tačiau kaip (ir ar įmanoma) surasti vidurio tašką, kuris tenkintų ir vienus, ir kitus. Nes net ir arčiausiai istorikų atsidūręs architektas Andrijauskas pripažįsta architektūros kaip destruktvyvos veiklos ar jėgos pobūdį, vadinasi, šiuo požiūriu, galimybė nesu(si)tarti išlieka. Problema iškyla tuomet, kai bandoma išsiaiškinti, kokiomis sąlygomis vieni ir kiti galėtų susiarti. Kiek vieni ir kiti gali nuolaidžiauti? Ko negalėtų atsisakyti kiekviena diskusijoje dalyvaujanti grupė? Šią situaciją galima palyginti su Antony'o Flew (1968) „nematomo sodininko“ mintiniu

eksperimentu, kuriame siekiama parodyti tikinčiojo ir skeptiko pozicijų skirtumus. Anot Flew, nesunkiai galima įsivaizduoti aplinkybes, dėl kurių ateistas pripažintų dievo egzistavimą, tačiau kas tuomet turėtų nutikti, kad tikintysis pripažintų, jog dievo tikrai nėra? Flew mano, kad tikintysis jokiomis aplinkybėmis neatsisakys savo tikėjimo, nes bet koks įrodymas gali būti atmestas taikant *ad hoc* papildymus: jei neprižiūrimame sode stebima tam tikra tvarka, tačiau stebėjimai rodo, kad sodininko nėra, visuomet galima teigti nematomo sodininko egzistavimą.

Galbūt teritorijų atribojimas padėtų išspręsti šią problemą? Pavyzdžiui, architektų kūrybai galima skirti naujus rajonus, o senamiestį griežtai saugoti. Mureika su tuo nesutinka, nes nėra aiškių ribų tarp vieno ir kito. Paveldosaugininkai, kaip matėme, irgi nepasiūlo aiškiai apibrėžtų kriterijų, kurie užtikrintų, kad paveldo sąvoka ir samprata nekeltų ginčų. Taip pat kriterijų rinkinys, kuris įgalintų atskirti paveldą nuo nepaveldo, anot Petrušonio (2012), neatitinka naujausių mokslinės raidos metodologinių principų. Kadangi klausimas atviras, suinteresuotos pusės gali pasinaudoti neapibrėžtumu ir padaryti nepataisomą žalą paveldo objektams (Lukšionytė 2012).

Taigi šioje vietoje išryškėja Tafuri schemeje matomas akivaizdus skirtumas tarp veiklos, orientuotos į ateitį, ir veiklos, nukreiptos į praeitį. Tam tikrą metafizinio pobūdžio sprendimą siūlo Andrijauskas. Jis akcentuodamas kompromisą kritikuoja tiek beatodairišką griovimą vardan ateities, tiek nekritišką atstatymą vardan praeities. Anot Andrijausko, naujieji gyventojai tokiuose miestuose kaip Klaipėda linkę į kraštutinumus:

„Vieni verčia arenas į būstus, bažnyčias – į arklides arba tiesiog griaua „modernių poreikių neatitinkantį“ Miestą. Antrieji, jau patyrę pirmųjų fiasko, puola atstatyti viską ir bet ką, kas buvo iki „naujųjų“ atėjimo. Žinoma, ta veikla pirmiausia nukreipta į fizinį Miesto kevalą – jo pastatus, aikštes, gatves ir erdves. Vidinės miesto gyvasties, kuri iškeldina su šimtmečiais Miestą kūrusiais, neprisimena nei vieni, nei kiti. Tai, kad mes vis dar blaškomės tarp šių kraštutinumų, demonstruoja mūsų neįgalumą rasti ir suprasti sunkiai apčiuopiamą kompromisą, kuriame slypi ne tik galimybė išgirsti Miestą, bet ir galimybė išgirsti vienas kitą“ (Andrijauskas 2011; 34–35).

Galima net priminti tokio kompromiso ir bendradarbiavimo pavyzdį – šiame straipsnyje jau cituotas bendras istoriko Genio ir architekto Andrijausko tekstas „Klaipėdos urbanistika ir architektūra po didžiojo gaisro“ (2002). Tačiau Andrijausko teigiamas kompromiso „metafiziškumas“ neužpildo visų komunikacijos ir vertimo spragų. Pagrindinė problema: nustatyti ar, juolab, įrodyti, kas yra ta „vidinė miesto gyvastis“, praktiškai neįmanoma. Vidinės gyvasties metafiziškumas įgalina skirtingas jos sampratas bei interpretacijas. Kiekvienas tą gyvastį gali „matyti“ remdamasis skirtingu, nepalyginamu ir nebendramačiu požiūriu. Šią situaciją bene geriausiai išreiškia Calvino nematomų miestų metafora (žr. Gedutis 2011a). Beje, kyla klausimas, ar išvis įmanoma prisiminti miesto vidinę gyvastį, jei ji iškeliavo „su šimtmečiais miestą kūrusiais“? Čia kalbama veikiau apie gyvasties sukūrimą ar sukonstravimą, o ne apie prisiminimą. Tokiu būdu aiškėja, kad istorinė ar paveldosauginė perspektyva negali patenkinti „griovimui vardan ateities“ nusiteikusių architektų, ir atvirkščiai, vargu ar prieš bet koki

griovimą nusiteikę praeities saugotojai palaikytų destruktivios ateities viziją.

Matyt, dėl to Lietuvos architektų sąjungos Klaipėdos apskrities organizacijoje 2010-03-05 įsteigta Paveldosaugos ekspertų taryba. Tarybos nariai: architektai Edmundas Andrijauskas, Vilija Andriulionienė, Vytautas Paulionis, Vigilija Paulionienė, Laima Šliogerienė, Janina Naujalienė, taip pat archeologai dr. Jonas Genys ir prof. Vladas Žulkus. Klaipėdos architektai įsteigė šią Tarybą „dėl Klaipėdoje neretai pasitaikančių mėgėjiškų ir paviršutiniškų paveldosaugos objektų tvarkybos vertinimų, neretai padiktuotų politinių ar merkantiliškų interesų“ (*ve.lt inf.* 2010. „Klaipėdos architektai užsiims paveldosauga“). Numatyta, kad taryba „ketina svarstyti ir teikti savo išvadas apie aktualius su miesto paveldo tvarkyba susijusius klausimus, vertinti senamiesčio teritorijoje planuojamų objektų projektus. Paveldosaugos ekspertų tarybos sprendimai neprivalomi, tačiau kompetentingiausių šios srities miesto specialistų išvados, anot Tarybos steigėjų, gali būti naudingos tiek planų iniciatoriams, tiek autoriams, tiek visuomenei“ (ten pat). Pranešime spaudai taip pat paminėta, kad „tapti šios Tarybos nariais kviešti visi Klaipėdos specialistai, turintys aukščiausią paveldosaugos eksperto kategoriją, tačiau ne visi išreiškė norą dirbti visuomeninėje organizacijoje“ (ten pat). Akivaizdu, kad ši Taryba siekia pademonstruoti simbolinę galią, nes jos sprendimai neprivalomi. Ši simbolinė galia nukreipta prieš tuos pačius trukdžius, kuriuos mini Mureika ir Andrijauskas: mėgėjiški ir paviršutiniški paveldosaugos tvarkybos

vertinimai, politiniai bei merkantiliniai interesai ir pan. Šiuo požiūriu Tarybos pozicija taip pat daugmaž sutampa Lukšionytės bei Petrušonio paveldosauginės praktikos kritika.

7. Klaipėdos istorikai ir paveldosaugininkai: *nihil novi sub sole*?

Informacija apie Klaipėdos architektų požiūrius bei įsitikinimus gauta iš kelių šaltinių: pusiau struktūruoti interviu ir kokybinė jų analizė, analitiniai ir proginiai istorikų bei paveldosaugininkų tekstai, straipsniai vietinėje žiniasklaidoje. Tyrimo metu atlikti 4 interviu, dalyvavo 4 informantai. Interviu atlikti 2011 m. lapkričio – kovo mėnesiais. Interviu transkribuoti – 2011 m. gruodžio – 2012 m. balandžio pradžioje. Interviu laikas – 1–2 val. Informantų socialinės kategorijos (vienas informantas gali patekti į kelias kategorijas): 3 istorikai, 2 mokslininkai, 2 su paveldosauga susiję asmenys, 1 valstybės tarnautojas. Apklaustųjų lytis: 1 moteris ir 3 vyrai. Informantų amžius: 40–60 metų. Kiekvienas informantas visą tiriamą laikotarpį (1990–2010) gyveno ir veikė Klaipėdoje.

Interviu vyko pagal iš anksto parengtą temų planą, kuris interviu eigoje buvo koreguojamas atsižvelgiant į informantą ir pasakojimą. Interviu struktūriškai sudarytas iš kelių teminių blokų⁶:

1. Paveldas, jos poveikis miesto tapatybei ir tapatybės pokyčiai, įvykę per pirmuosius dvidešimt Nepriklausomybės metų.
2. Vizijos apie postsovietinio paveldo objektus, turinčius išliekamąją vertę.

⁶ Šiame straipsnyje apsiribojama tik dalimi temų, susijusių su materialiuoju paveldu ir nauja architektūra bei statyba.

3. Istorinė atmintis ir jos konstravimas.
4. Miesto apibūdinimas, kuriame informantas turėjo pasitelkti įvairias kategorijas, susijusias su simboliniu ir ideologiniu mąstymu.
5. Miesto multikultūriškumo įvertinimas.

Istorikai ir paveldosaugininkai, kaip įprasta, savo žvilgsnį kreipia į tolimesnę ar artimesnę praeitį. Istorikai siekia kuo tikslesnių žinių apie praeitį. Žinių, kurios padės suprasti ir paaiškinti praeities įvykius bei procesus. Paveldosaugininkai remiasi tomis žiniomis ir teisės aktais, kad rūpintųsi ir apsaugotų paveldo objektus ir reiškinius. Paveldo sąvoka yra itin svarbi vienai ir kitai grupei. Atliktoje ekspertų apklausoje buvo pateikti keli paveldo persidengiantys paveldo apibūdinimai. Pirmasis informantas (R1) paveldą apibrėžė taip:

„Paveldas tai yra tas palikimas, kuris daugiau ar mažiau konstruoja, mūsų santykius su praeitimi. Tai yra vertės, kurios yra pripažintos tam tikroje terpeje, ir kurios nesąmoningai arba sąmoningai atliepia kiekvieno individo veiksmus, jo paties vidinį pasaulį, t.y. ta dalis, kuri formuoja tapatumą“ (R1).

Šiame apibrėžime paveldas suvokiamas kaip tapatybę formuojantis palikimas, t.y. tai, kas paveldėta, ką mums pa-liko. Šis palikimas formuoja individualią tapatybę ir nulemia veiksmus. Svarbu tai, kad paveldas suvokiamas kaip vertės, kurios dviem būdais – sąmoningai ir nesąmoningai – konstruoja individualią tapatybę. Sąmoningas konstravimas atsiduria tarp dviejų kraštutinių: a) sąmoninga faktų atranka, nulemianti ideologizuotą praeities supratimą; b) sąmoningas „nemalonios tiesos“ ir neparankių faktų pripažinimas, kuris įgalina konstruoti tapatybę. Vadinasi, pirmu atveju tam

tikrą palikimą galima racionaliai pasirinkti – priimti tai, kas atitinka verčių sistemą ir atmesti tai, kas su ja nesuderinama. Antru atveju, kai kas renkasi mus. Tiesa, perskyra tarp sąmoningo ir nesąmoningo nėra pakankamai aiški ir informatyvi. Neaišku, ar tai reiškia reflektyvumą ar kažką kitą, pavyzdžiui, ideologiją? Pavyzdžiui, esama interesų grupių, kurios Klaipėdos istorijoje sąmoningai ieško lietuviškų pėdsakų tuo pat metu ignoruodamos vokišką miesto praeitį. Kiek kitokią paveldo sampratą pasiūlo antrasis informantas (R2):

„Paveldą mes suprantame kaip dvasinį ir materialųjį, tai tie objektai ar kažkokia žodinė kūryba, kurie turi tam tikrą istorinę ir kultūrinę prasmę. Tai kas išlieka, kas yra svarbu ateinančioms kartoms, kas yra mums svarbu tyrinėjant istoriją“ (R2).

Antrame paveldo apibūdinime paveldas neatlieka tapatybės formavimo funkcijos. Čia dėmesys kreipiamas į istorinę ir kultūrinę prasmę. Dvasinis (žodinė kūryba) ir materialus (objektai) paveldas – tai, kas išlieka, ir kas svarbu ateičiai bei tiriant praeitį. Jei R1 apibrėžime nurodomas tik dabarties–praeities santykis, tai R2 atveju papildomai įvedamas ateities modusas. Istorikai tyrinėja paveldą siekdami pažinti praeitį, tuo pat metu paveldo sąvoka įgalina nustatyti, kas gali būti svarbu ateinančioms kartoms. Trečias apibūdinimas (R3) praplečia paveldo sampratą. Jame įtraukiama skirtis tarp kultūros /civilizacijos ir gamtos:

„Paveldas yra tai, kas lieka po mūsų. Žinoma, paveldas yra įvairus, jis gali būti materialus, tai yra apčiuopiamas, tai įvairūs sakykim daiktai, kraštovaizdis ir visa tai, prie ko mes prisilietėm, ir kas kažkodėl po mūsų prisilietimo arba prieš mus buvusių kartų pasilietimo pakito ir tas po-

kytis, būtent tas pėdsakas yra paveldas. Jeigu apie materialųjį kalbėti. Nematerialus jis aišku yra šiek tiek sudėtingesni dalykai, tai yra, galima sakyti, tas pokytis likęs mūsų dvasioje arba atmintyje, sakykim, arba kažkokiuose tekstuose, arba tai, ką apčiuopti yra kur kas sunkiau, sakykim, dailė <...> Paveldas aišku yra skirtingas. Yra kultūros paveldas, tai yra su žmogaus veikla susijęs konkrečiai ir su kultūra bei civilizacija. Ir kitas, ne mažiau svarbus, yra gamtos reišкия paveldas, tai yra tai, kas yra ne mūsų pastangų atsiradę, na, ir susikūrė, buvo sukurta vėlgi be žmogaus pastangų“ (R3).

R3 atveju atkartojamas R2 minėtas papildomas laiko modusas – ateitis (tai, kas lieka po mūsų). Žodis „mūsų“ suponuoja, kad ne tik praeities „likučiai“ yra paveldas. Dabarties segmentai taip pat turi galimybę tapti paveldu. Taigi dabartinė karta irgi turi galimybę formuoti paveldo supratimą, reflektuoti, kas gali turėti išliekamąją vertę ir tapti ateities paveldu „po mūsų“, galiausiai, aktyviai formuoti dabarties paveldą ir sudaryti (revizuoti) preliminarų palikimo „sąrašą“. Vadinasi, praeities ir dabarties kartų „prisilietimas“ ir to prisilietimo sukeltas pokytis yra neatskiriama paveldo dalis. R3 paveldo samprata pasižymi dar ir tuo, kad paveldu laikytina ne tik kultūrinė žmogaus veikla, bet ir tai, kas atsirado be žmogaus pastangų – gamtinis paveldas. Tiesa, gamtinis paveldas nėra izoliuotas nuo kultūrinio paveldo, nes žmonių veikla savo „prisilietimais“ gali keisti, koreguoti ar net (su)naikinti vertingą kraštovaizdį.

R1, R2 ir R3 apibrėžimai iš esmės neprieštarauja vienas kitam. Jie veikiau išskiria skirtingus paveldo sąvokos aspektus. Bet kokių atveju paveldas yra tai, kas ateina iš praeities ir per dabartį juda ateitin. Kitaip tariant, paveldas yra tai, kas paliekama, kas išlieka, kas paveldima

ir perduodama. Kadangi šiame straipsnyje dėmesys sutelktas į materialų paveldą, tai pastaroji sąvoka informantų atsakymuose apima pastatus, gatves, paminklus ir kraštovaizdį. O tai jau yra objektai, kuriuos aktualizuodami ir saugodami istorikai bei paveldosaugininkai susiduria su architektais.

Viena iš skausmingesnių interviu metu aptartų temų – Nepriklausomybės metu prarastas paveldas. Informantai išskyrė kelis kvartalus, struktūras bei konkrečius pavienius objektus. Po 1990 m. sunaikinti du kvartalai – Vitės kvartalas ir Smeltės kvartalas. Dėl (ne kartą minėtų K ir D pastatų statymo) Naujamiesčio rajone suardyta autentiška gatvių struktūra. Taip pat sunaikinti Mažieji sodai prie Pašto (Liepų g.). Reikšmingiausi nagrinėjamo periodu sunaikinti objektai – pirmasis garo malūnas (Tilžės g.), antrasis malūnas (už Jono kalnelio) ir originalus „Lūjos“ pastatas. Du objektai įvardinti kaip beveik prarasti: Dujų fabrikas (Liepų g.) ir Skerdykla (Liepų g.). Pagrindinės praradimų priežastys – naujos statybos, miesto ar uosto plėtra, verslo interesai, savininkų cinizmas (nenoras ar negebėjimas išsaugoti paveldo objektą), savininkų aplaidumas.

Uždavus klausimą apie istoriškai reikšmingus objektus, atsiradusius ar atgaivintus Nepriklausomybės metu, ir turinčius išliekamąją vertę, kandidatų sąrašas buvo ženkliai trumpesnis. Istorinės vertės predikatas, kaip įprasta, priskirtas (sėkmingai) restauruotiems objektams. Sąrašė atsidūrė „Mėmelio“ restoranas ir šalia esantis sandėlių kompleksas, išskyrus naujai pastatytą sandėlio imitaciją Danės g. 10, Friedricho pasažas ir Meno kiemas. Įdomu, kad šiame kontekste pusiau ironiškai vėl buvo pa-

minėti „K“ ir „D“ pastatai. Vienas informantas nurodė, kad šie statiniai turi šansą tapti istoriniu paveldu vien dėl to, kad jie būtų iškreiptą XXI a. pr. mąstymą ir teisinį nihilizmą. Kaip matome, tai iš dalies atliepia architektų „K“ ir „D“ statinių vertinimą. Interviu metu išryškėjo, kad tarp paveldo praradimų ir sėkmių esama vis dar neįprasminėtų materialaus paveldo objektų, kurie turi visas galimybes ateityje tapti Klaipėdos simboliais. Tai Klaipėdos piliavietė, Šv. Jono bažnyčia ir fachverkinė architektūra.

Vietinės žiniasklaidos straipsniuose galima rasti straipsnių, papildančių interviu su istorikais ir paveldosaugininkais. 2010 m. dienraštyje *Vakarų ekspresas* siekia išrinkti Klaipėdos top-10 – vietas, objektus, asmenis ir kt., kurie geriausiai reprezentuoja Klaipėdą⁷. Du ekspertai – istorikai Vladas Žulkus ir Vyngantas Vareikis – dalyvavo topo objektų siūlymuose. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad jų topuose dominuoja praeities asmenys, pastatai ir objektai. Kadangi šiame straipsnyje svarstomi tik su architektūra susiję klausimai, verta trumpai priminti Žulkaus ir Vareikio išskirtas architektūrines reprezentacijas. Žulkaus tope (žr. Švedaitė 2010) galima aptikti piliavietę (kuri yra „Klaipėdos pradžių pradžia“), senamiestį, Klaipėdos miesto pakraščių piliavietes, gyvenvietes ir kapinynus (Žardė, Laistai ir Purmaliai), Klaipėdos universiteto senųjų pastatų kompleksą, neogotikinius Klaipėdos pastatus (senąjį paštą ir universiteto Pedagogikos fakultetą), Kopgalio tvirtovės liekanas ir Jūrų muziejų. Vareikis (žr. Petronytė 2010) irgi nemaža dalimi fiksuoja praeities

objektus. Pradžioje Vareikis išskiria atstatytinus objektus: paminklas „Borusija“, pilis, Šv. Jono bažnyčia. Paskui minimi architektūros paminklai – neogotikinis pašto pastatas Liepų gatvėje, universiteto miestelio pastatų kompleksą, neklasikinį Dramos teatrą. Vareikis taip pat mini Giruliuose ir Smiltynėje esančius dzotus bei Jūrų muziejų. Dalis šių objektų (pilis, universiteto miestelis, senasis paštas, Jūrų muziejus) atitinka Žulkaus sąrašą esančius statinius. Kiek netikėtai Vareikio tope atsiranda nuoroda į Marijos Tarkos Karalienės bažnyčią ir jos turtingą istoriją (bažnyčia pradėta statyti 1957 m.).

Galima daryti prielaidą, jog tiek apklaustų istorikų ir paveldosaugininkų, tiek Žulkaus ir Vareikio manymu, po Nepriklausomybės Klaipėdoje neatsirado jokių dėmesio vertų pastatų ar jų kompleksų, taigi Klaipėdą geriausiai reprezentuoja praeitis ir jos ženklai. Vadinas, tik mirusių architektų pastatai verti dėmesio. Aišku, tokią nuostatą galima paaiškinti jų mokslinės veiklos bei žinių specifika, tačiau tai nekeičia fakto, kad savo Klaipėdos topuose jie ignoruoja šiuolaikinės architektūros objektus. Vienoje viešojoje diskusijoje buvo panaudotas terminas „architektūriniai nusikaltimai“. Žurnalistė Gražina Juodytė jo autorystę priskiria ne vienam, bet trimis asmenims – istorikui Dainiui Elertui, kraštotyrininkui Kęstučiui Demerekui ir paveldosaugininkui Nagliui Puteikiui. Iš konteksto neįmanoma nustatyti, kuris iš jų trijų kalba, nes žurnalistės valia jie kalba „vieningai“. Bet kokiu atveju visi trys 1 pav. esančioje schemoje užimtus į praeitį orientuotą kvadrato kraštinę.

⁷ Detalesnę informaciją apie *Vakarų ekspreso* top-10 rezultatus ir jų analizę galima rasti pirmuose šio ciklo straipsniuose (Gedutis 2011a ir 2011b).

„Dainius Elertas, Kęstutis Demereckas, Naglis Puteikis vieningai įvardijo architektūrinius „nusikaltimus“ Klaipėdoje: senosios gairinės nugriovimas, „Klaipėdos“ viešbutis, Lenino aikštė... „Sovietinės valdžios klaidas perėmė nepriklausomos Lietuvos valdininkai“, – sakė jie, minėdami „K“ ir „D“ pastatus, Žvejų g. 10 statinį, Danės pakrantės statybas. Buvo primintos ir prieškario architektūros klaidos, pavyzdžiui, Žvejų g. septynaukštis, kuris, beje, priskirtas tam pačiam „nusikaltimų“ sąrašui“ (Juodytė 2010).

Svarbu tai, kad valdžiai ir architektams priskiriama savybė daryti nusikaltimus. Šių nusikaltimų bendrininkai – tarpukario, sovietmečio ir dabartinės Klaipėdos architektai. Šiuolaikinėje Klaipėdoje kaip didžiausi nusikaltimai vėl minimi „K“ ir „D“ pastatai, šalia atsiduria Dangės pakrantės statybos, konkrečiai išskiriant naujai statytą sandėlio imitaciją (Danės g. 10). Beje, kaip kontrastą minėtam „sandėliui“ tame pačiame straipsnyje Puteikis pamini tik vieną pozityvą – Friedricho pasažą, kas atitinka apklaustųjų istorikų ir paveldosaugininkų tinkamo praeities įprasminimo motyvą. Bet abiem atvejais tai tėra komplimentas atkūrimui, o ne naujai architektūrai.

Įdomu tai, kad taikydama „nusikaltimo“ sąvoką Puteikiui, Elertui ir Demereckui antrina architektė Šliogerienė (žr. Grunskis ir Reklaitė 2012: 88). Kiti architektai interviu ir viešuose pasisakymuose taip pat nespinduliuoja entuziazmu dėl „K“ ir „D“ pastatų, tačiau jų vertinimas ne toks radikalus, jame nevartojama „nusikaltimo“ sąvoka. Tai rodo, kad „K“ ir „D“ atveju principinio susipriešinimo tarp architektų ir istorikų bei paveldosaugininkų nėra. Pozicijų

skirtumai atsiranda tuomet, kai bandoma atsakyti, kodėl šie pastatai netinka ar net yra nusikalstami. Jei istorikai ir paveldosaugininkai kalba apie pažeistus teisės aktus, suardytą senąją gatvių struktūrą ir tinklą, grupinių interesų viršenybę prieš miesto interesus, tai architektai nurodo estetinius kriterijus, sudarytą kraštovaizdį, Architektų sąjungos ir Architektų tarybos pozicijų nepaisymą. Tiesa, dėl sudarkyto kraštovaizdžio sutariama, tačiau vieniems sudarkytas istorinis miesto siluetas, kitų manymu, sudarkytas dabartinio miesto veidas.

Konfliktas ir įtampa kyla tuomet, kai estetiniai architektų ir etiniai (teisiniai) istorikų argumentai nesutampa. Jei paaiškėja, kad naujų pastatų istorinėse erdvėse estetika tenkina architektus, tuomet atsiranda prielaidos istorinės ir architektūrinės sąmonės konfliktui. Tai aiškiai pastebima Šv. Jono bažnyčios bei leidimo statyti kitus aukštybinius pastatus miesto centre atvejais. Verta priminti, kad istorikai ir paveldosaugininkai interviu metu bei žiniasklaidos pranešimuose nenurodė naujų pastatų (1990–2010), turinčių išliekamąją vertę. Įdomu, ką turėtų pasiūlyti architektai, idant nauji pastatai įtiktų praeities sergėtojams? Ar visgi skirtingos laikinės orientacijos senamiestyje verčia laikytis *nihil novi* principo?

Diskusijos dėl aukštybinių pastatų istoriniame miesto centre sukėlė audringas diskusijas. Nuo 2006 m. Klaipėdos praeities saugotųjų diskurse atsiranda dar vienas „nusikaltėlis“ – vilnietis architektas Algis Vyšniūnas⁸, siūlęs išryškinti senamiestį apstatydamas jį aukštybiniais pas-

⁸ Vyšniūno koncepcija pateikta jo straipsnyje „Klaipėdos miesto siluetas – urbanolingvistinis tekstas, rašomas aukštybiniais pastatais. Ar bus sekanti raidė?“ žurnale *Nauja statyba* 2006, Nr. 4.

tatais. Istorikų teigimu, Vyšniūno koncepcija, palaikoma vietos politikų ir architektų, remiasi nekorektiškai apibrėžtomis senamiesčio ribomis sovietmečiu. Svarbu tai, kad Vyšniūno idėjai oponuojanti „Klaipėdos miestiečių iniciatyvinė grupė“, kurią viešai atstovauja istorikas Elertas, kritikuoja ne tik architektus ir politikus, bet ir netinkamai savo darbą atliekančius paveldosaugininkus⁹. Šiuo požiūriu, nežiūrint skirtingų tikslų ir vertybių, Iniciatyvinės grupės interesai sutampa su architektų įsteigtos Paveldosaugos ekspertų tarybos interesais.

Taigi šioms toks dialogo pagrindas yra. Ginčas tarp architektų ir istorikų iš dalies gali būti paaiškintas taikant holistinės architektūros sąvoką. Šiuo atveju galima pasinaudoti architektės Nili Portugalio pozicija. Portugalio kritikuoja moderniąją architektūrą remdamasi „holistinės“ architektūros požiūriu. Modernioji architektūra remiasi racionalumu, holistinė architektūra – emociniu santykiu:

„Manau, kad pirmas ir svarbiausias architektūros tikslas – sukurti žmogišką aplinką žmonėms. Pastatai veikia mūsų gyvenimus ir likimą fizinės aplinkos, kurioje gyvename, todėl tikrasis pastatų išbandymas yra išbandymas laiku. Puikūs, seni pastatai ir vietos, kur visuomet norime sugrįžti /.../ yra tie, kurie mus jaudina ir gali sukurti gilią ir tiesioginę emocinę patirtį. Šiuolaikinė architektūra kaip ir conceptualus menas siekia atsiriboti nuo emocijų pasaulio ir susieja dizaino procesą su idėjų pasauliu. Taip sukuriamas racionalus, neemocingas santykis tarp pastato ir žmogaus“ (Portugalio 2005; 2).

Šioje Portugalio citatoje galima užfiksuoti keletą svarbių momentų. *Pirmas*, išbandymas laiku, kuris yra esminis pastatų kokybės ir vertės išbandymas. Dėl šio išbandymo architektai sutartų tiek su istorikais, tiek ir su paveldosaugininkais. Tačiau pastarieji dėl metodologinių apribojimų negali (nu)matyti ateities. Jie tegali įvertinti pastatus, atlaikiusius išbandymus laiku. *Antras*, emocinio santykio išskyrimas. Kadangi emocinis santykis suvokiamas skirtingai, todėl toks santykis su senais pastatais ir vietomis yra dviprasmiškas: viena vertus, jis gali apjungti miestiečius, išgyvenančius panašias emocijas su praeitimi, kita vertus, gali gana radikaliai atskirti skirtingas emocijas patiriančius. Dėl racionalių sprendimų galima sutarti bent dėl vertinimo kriterijų. Tačiau emocijomis grindžiama diskusija dėl skirtingų diskusijos dalyvių prielaidų gali visiškai nenusisėkti.

Pavyzdžiui, Andrijauskas išskirdamas mamos padovanotą knygą, senelio pasodintą medį, prosenelių kapus ir jų pirmąją meilę menančius suoliukus kalba būtent apie tiesioginę emocinę patirtį ir emocinį santykį su miesto praeitimi. Tačiau tuo pat metu Andrijauskas pripažįsta, kad dėl prarasto istorinio tęstinumo emocinis santykis su Klaipėdos praeitimi nebegalimas. Tuo tikslu tenka kurti naują santykį su tuo, koks miestas yra dabar. Tikėtina, kad toks emocinis santykis gali reikalauti tiek drąsių sprendimų, tiek destruktivių veiksmų. O kol naujas emocinis santykis kuriamas, tenka

⁹ Plačiau apie diskusiją: <http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/dangoraiziai-kils-ir-miesto-centre-/>; <http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/priedai/turtas/dangoraiziai-kils-pagal-plana-134431#axzz2451v4ASX>; <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-07-10-laisvu-stiliumi-arba-kaip-naikinti-istorini-palikima/29647>; http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/rastai/g12_44.htm; <http://paveldas.blogspot.com/2009/12/miestieciu-iniciatyvine-grupe-suteike.html>; <http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/vakaru-lietuva/klaipėdos-centrui-gresia-tapti-rezervatu1-522361/>

tenkintis racionalumu. Tuo tarpu Demerecko (2007) pavyzdys rodo, kad emocinis ryšys su miestu, jo pastatų, gatvių ir erdvių praeitimi yra įmanomas. Senuose atvirukuose užfiksuoti miesto praeities vaizdai kai kuriais atvejais gali išprovokuoti sukelti emocinį santykį su praeitimi, nors ši patirtis nebuvo tiesiogiai perduotama ar senelio. Šiame kontekste svarbų atsakymą į klausimą, kodėl reikia įsipareigoti praeičiai ir ieškoti emocinio ryšio su ja, pateikia istorikas R1:

„Galima būtų sakyti, kad visuomenėj tokių dalykų kaip griovimas galbūt ir nebūtų, jeigu pati visuomenė būtų pratinama prie minties, kad vis dėlto reikia pasižiūrėti į tai, kas yra palikta, nes kiek atsimenu dar ir sovietmečiu, kai važiuodavom, darydavom ekspedicijas, į kaimus ir ypatingai kai prieidavom prie senų dvarelių tokių, ne dvarų, bet dvarelių, labai atidžiai žiūrėdavom į kiekvieną sujungimą ir matydavom kokia yra prasmė net tame paprastame sujungime, kaip vis dėlto skiriasi darbas, kuris greitai surenčiamas tam, kad tikrai galima būtų įsigyti, įsigyvent, ir kaip yra padaromas pastatas meistrų, profesionalų tuo laikotarpiu. Šiuo atveju jau vien tas jautimas, to jautimo palaikymas, palaikymo tradicijos jautimo, pas mus nėra, jį reikia dar formuoti iš naujo praktiškai. Nėra netgi per ką, sakykim, vaikų (*studentų* – A. G. *pastaba*) prikabinant, pririšti tiesiog, nuo čia mes galėtumėm užsikabinti už to, kas yra vertinga ir į ką reikėtų atkreipti dėmesį tenai. Jie paprasčiausia to dar nesuvokia, mes patys beaugdami, žiūrėdami į pastatus, kartais praleidžiam labai svarbius dalykus, technologinius dalykus ir pasirodo, kad tos technologinės ašakos, jos yra būdingos tikrai tam laikotarpiui ir kartais netgi, sakykim, tarpukario pastatas atrodo išoriškai niekuo neišsiskirtų, bet savo pastatymu jis turi ten tiek daug tokių mikrostebuklų, kad tai iš tikrųjų priverčia tą pastatą visai kitaip skambėti, būtent, kai žiūrima per to laikotarpio visumą ir technologines visumas. Tų detalių pajutimo, mes kalbam kol kas tikrai apie urbanistiką, apie architektūrą, apie pastatus, tai

visur tas pajutimas, kiek ten darbo įdėta, pas mus yra labai menkai lavinamas iš esmės ir mokykloje, ir apskritai gyvenime“ (R1).

Pastarojoje citatoje kalbama apie mikrostebuklų fiksavimą, tradicijos palaikymą ir jos pajutimą, kurį galima įvardinti kaip „prisilietimą prie praeities“. Praeities meistrų išskirtinumo pajutimas gali sukurti emocinį ryšį su praeitimi. Čia išsakomas priekaištas, kad visuomenėje nėra lavinamas suvokimas detalių, įdėto darbo masto bei apimčių, tam tikro laikotarpio išskirtinumo. Priekaištas subalansuotas ir architektams. Rekonstruojant R1 poziciją, tektų konstatuoti, kad idealus istorinio miesto pastatų ir erdvių planuotojas, galintis plėtoti holistinę architektūrą, turėtų disponuoti dviem žinių blokais: jam derėtų turėti tiek pat žinių apie materialų paveldą kaip profesionaliam istorikui, ir tuo pat metu gebėtų išlaikyti visą architektūrinį išmanymą. Įvertinus tai, kyla klausimas, ar architektai galėtų perimti istorikų turimas žinias apie praeitį ir tuo pat metu kurti ateičiai?

Pabaiga

Klaipėdos atvejis nepatvirtino, tiksliau nepaillustravo Tafuri teiginio, kad architektai ir istorikai turėtų būti nuolatinio antagonizmo būsenoje. Viena vertus, architektai ir istorikai, pagal Tafuri, iš principo neturėtų sutarti todėl, kad atstovauja skirtingiems požiūriams. Kita vertus, Klaipėdos atvejis rodo, kad nėra architektų, istorikų ar paveldosaugininkų apskritai. Kiekvienos grupės viduje esama apibrėžtų skirtumų, todėl bet koks bandymas apibendrinti ir viską sudėti į vieną schemą visuomet bus ribotas.

Architektų ir istorikų santykius geriau galima perprasti taikant Whyte'o vertimo teoriją,

kuri leidžia parodyti vietinius nesutarimus, kaip neišbaigto ar nekokybiško vertimo pasekmes. Dviejų bene didžiausias kontroversijas sukėlusių diskusijų „K“ ir „D“ pastatų bei Šv. Jono bažnyčios pavyzdžiai rodo, jog architektų-istorikų bei istorikų-architektų vertimas gali būti tiek sėkmingas, tiek nesėkmingas. Svarstant Šv. Jono bažnyčios atstatymo klausimus, diskusijoje dalyvavę architektai nepritaria istorikų ir paveldosaugininkų ginamam atstatymui „vienas prie vieno“. Tačiau „K“ ir „D“ pastatų pavyzdys rodo, kad tiek istorinėje, tiek architektūrinėje sąmonėje jie suvokiami kaip architektūrinis nusikaltimas. Tiesa, dėl skirtingų kriterijų – pirmiesiems tai siejasi su etika ir teise, antriešiemis – su estetika.

Nuolatinio antagonizmo, pagal Tafuri, tarp Klaipėdos istorikų ir architektų nėra, tačiau tai nereikia, kad istorinės žinios nėra svarbios architektams. Šiuolaikinė Klaipėdos architektūra nemažai laimėtų, jei daugiau atsižvelgtų į istorinio žinojimo teikiamą naudą. Kai kurie praeities saugotojai Klaipėdoje neblogai atlieka Tafuri siūlomą architektų erzinio veiksmą, kurio pa-

grindinės funkcijos – kritinis dabarties vertybių bei įsitikinimų užklausimas, praeities pavyzdžių pateikimas, padedantis geriau suprasti dabartį, visų istorinių vaizdinių destabilizavimas ir kt. Aišku, su sąlyga, kad istorinė vizija neužkerta visų kelių architektūrinei praktikai.

Kas geriau išmano miestą – istorikai su paveldosaugininkais ar architektai? Idealiu atveju tai būtų architektas, turintis istorinį išsilavinimą, gebantis tiek išsaugoti, tiek drąsiai spręsti. Tikrovėje tokia figūra negalima, nes istorija ir architektūra negali būti redukuojamos viena į kitą. Pats Tafuri pripažįsta, kad net ir jo puikios žinios apie praeitį nepaslėptų fakto, kad jis būtų prastas architektas. Pragmatiškas atsakymas į šį klausimą būtų toks: koks žodynas bus naudojamas ir kur tas išmanymas bus taikomas. Jei prioritetas – praeities objektų vertės nustatymas ir jų išsaugojimas, tuomet istorikai įgyja pranašumą, paremiamą istorinio žinojimo ir galimo emocinio ryšio su praeitimi. Jei kalbama apie formalių struktūrų ir technologijų išmanymą ar miesto planavimą bei vizijas, tuomet pranašesni architektai, remiami statytojų interesų ir ateities vizijų.

LITERATŪRA

Andrijauskas, Edmundas. 2008. „Klaipėdos ateities projektai: darnaus ansamblio išsišokėliai ar harmoningos plėtros taša?“, *Klaipėdos regiono nekilnojamojo turto forumas: investicijos, plėtra, perspektyvos (pranešimų tekstų rinkinys)*. Klaipėda.

Andrijauskas, Edmundas. 2011. [be pavadinimo] kn. Šikšnelis J. (sud.). *Vizijų Klaipėda*. Klaipėda: Druka.

Demereckas, Kęstutis. 2007. *Klaipėda senuose atvirukuose. Memel in alten Ansichtskarten. Klaipėda on old Postcards*. Klaipėda: Libra Memelensis.

Flew, Antony. 1968. „Theology and Falsification“ in Feinberg, Joel (ed.) *Reason and Responsibility: Readings in Some Basic Problems of Philosophy*. Belmont, CA: Dickenson Publishing Company, Inc.

Gedutis, Aldis. 2011a. „Nematomas miestas, arba geriausio Klaipėdos kultūros gido paieškos“, *Sociologija: mintis ir veiksmas* 1 (28): 183–209.

Gedutis, Aldis. 2011b. „Kultūrinės Klaipėdos reprezentacijos: užmigęs miestas, naminiai žmonės, buitinis multikultūriškumas...“, *Sociologija: mintis ir veiksmas* 2 (29): 259–284.

- Genys, Jonas ir Andrijauskas, Edmundas. 2002. „Klaipėdos urbanistika ir architektūra po didžiojo gaisro“ kn. Nikžentaitis, Alvydas, Vareikis, Vygas ir kt. *Klaipėda. Istorija populiariai. Septynių autorių straipsnių rinkinys apie Klaipėdos istoriją*. Klaipėda: Druka.
- Grauskienė, Livija. 2002a. „Praeities ir nūdienos architektūros sintezė“, *Vakarų ekspresas* 2002-05-24.
- Grauskienė, Livija. 2002b. „Daugiabučių namų architektūra: paveldas ir tendencijos“, *Vakarų ekspresas* 2002-07-31.
- Grauskienė, Livija. 2003. „Naujame miesto bendrajame plane – revoliuciniai pasiūlymai“, *Vakarų ekspresas* 2003-04-24.
- Grunskis, Tomas ir Reklaitė, Julija. 2012. *Laisvės architektūra*. Vilnius: Baltos lankos.
- Juodytė, Gražina. 2010. „Prarasto Klaipėdos veido beiškant“, *Vakarų ekspresas* 2010-05-15.
- Keyvanian, Carla. 2011. „Teaching History to Architects“, *Journal of Architectural Education* 64 (2): 25–36.
- ve.lt. inf. 2010. „Klaipėdos architektai užsiims paveldosauga“, *Vakarų ekspresas* 2010-03-05.
- Leach, Andrew. 2005. „Choosing History: Tafuri, Criticality and the Limits of Architecture“, *The Journal of Architecture* 10 (3): 235–244.
- Leach, Andrew. 2006. „The Conditional Autonomy of Tafuri’s Historian / De provisorische autonomie van de historicus bij Tafuri“, *Oase: Journal for Architecture* 69: 14–31.
- Leach, Andrew and Moulis, Antony. 2010. „History, Criticism, Judgement, Project“, *Architectural Theory Review* 15 (3): 298–311.
- Lukšionytė, Nijolė. 2012. „Iš lietuviškos paveldosaugos paraščių: trys istorijos“, *Architektūra ir urbanistika* 36 (1): 54–62.
- Norvilaitė, Giedrė. 2010. „E. Andrijauskas: „Europa visada buvo čia“, *Vakarų ekspresas* 2010-02-08.
- Parulskis, S. 2012. „Praeities išplūdimas“, <http://www.lrytas.lt/-/13382914551338035031-praeities-i%C5%A1pl%C5%ABdimas.htm> [žiūrėta 2012-06-10].
- Petronytė, Jurga. 2008. „Paveldosaugininkai keičia Šv. Jono bažnyčios statybų planus“, *Vakarų ekspresas* 2008-07-29.
- Petronytė, Jurga. 2009. „Paveldosaugininkai „prispaudė“ ir šventą Joną“, *Vakarų ekspresas* 2009-11-23.
- Petronytė, Jurga. 2010. „Vygas Vareikis: „Reikia susigrąžinti „Borusiją“, *Vakarų ekspresas* 2010-03-15.
- Petrušonis, Vytautas. 2012. „Kultūros paveldo vertinimo metodologinės perspektyvos bendrųjų mokslinių paradigimų kaitos kontekste“, *Architektūra ir urbanistika* 36 (1): 1–8.
- Portugali, Nili. 2005. „A Holistic Approach to Architecture and Its Implementation in the Physical and Cultural Context of the Place“, http://archnet.org/library/documents/one-document.jsp?document_id=9721 [žiūrėta 2012-05-17].
- Tafuri, Manfredo. 1980. *Theories and History of Architecture*. London: Granada.
- Tafuri, Manfredo and Ingersoll, Richard. 1986. „There Is no Criticism, only History: An Interview with Manfredo Tafuri Conducted in Italian by Richard Ingersoll and Translated by him into English“, <http://complace.j2parman.com/?p=263> [žiūrėta 2012-06-25].
- Švedaitė, Laima. 2010. „Ir po vandeniu yra ką parodyti“, *Vakarų ekspresas* 2010-02-22.
- Whyte, W. 2006. „How Do Buildings Mean? Some Issues of Interpretation in the History of Architecture“, *History and Theory* 45 (2): 153–177.

ABSTRACT

THE COMPETITION BETWEEN ARCHITECTURAL AND HISTORICAL VISIONS OF KLAIPEDA: BRAVE DECISIONS VS. SUSTAINABLE PRESERVATION

The issue of the relation of Klaipeda's image to urban planning has been the subject of intense debate. Old and new buildings transforming Klaipeda's image at once correct and adjust the city's past: its past can for example be reshaped, renewed, preserved or destroyed by architectural means. Thus architecture becomes an object of historical interest. In this article the analytic scheme proposed by the architectural historian Manfredo Tafuri is employed. Importantly, Tafuri dissociates architects from architectural historians: the former is operative, utopian and future-oriented; the latter is critical, memorial and oriented to the past. Between the two extremes Tafuri places the figure of the architectural critic, who is dependent on both architecture (as an object) and history (as knowledge). Such a schema is however incomplete as Tafuri ignores the figure of the expert of heritage protection. In the expert of heritage protection Tafuri's schema can be refigured around four categories: theory (historian and critic), practice (architect and expert of heritage protection), past (historian and expert of heritage protection) and future (architect and critic). This upgraded framework is applied to the case of Klaipeda city in order to describe recent encounters, controversies and conflicts between two predominant visions – architectural and historical – concerning city planning and the protection of material heritage.

Gauta: 2012 05 10

Pateikta spaudai: 2012 10 11

Sociologijos katedra
Socialinių mokslų fakultetas
Klaipėdos universitetas,
Minijos g. 153, LT-93185, Klaipėda
El. paštas: pk.smf@ku.lt